

Zuidelijk Afrika

Maatschappij Cultuur Reizen

VOORJAAR 2004 JAARGANG 8 NR 1 € 5,50

Gratis CD
met 10 songs
ZA Jazz

Zuid-Afrika 10 jaar vrij

- ▶ Mandela neemt wraak
- ▶ Shell weer in opspraak
- ▶ Kinderen van na de apartheid

De weg weet niet waar de reiziger heen wil

Een vernieuwd magazine

Zuidelijk Afrika Magazine heeft een gedaantewisseling ondergaan. In de afgelopen maanden hebben redactie, vormgevers en een groot aantal medewerkers in het zuiden van Afrika hard aan deze vernieuwing gewerkt. Het uitgangspunt: een magazine dat in tekst en beeld de vitaliteit van Afrika uitstraalt en dat zich kenmerkt door inzicht, betrokkenheid en nuance. Wat blijft zijn de meelevende reportages en de scherpe analyse.

Het resultaat bevat ook een aantal nieuwe rubrieken. In **Dromen en Denken** is de verbeelding aan de

macht. In deze interviewserie laten Afrikanen een licht schijnen over de ontwikkelingen op hun continent.

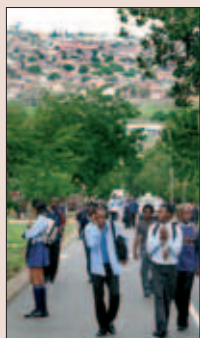
Het Portaal, onze nieuwe openingsrubriek, bevat een kleurrijk overzicht van nieuws en weetjes. Op **De Markt** stellen Afrikaanse en Nederlandse handelaren hun waren uit: boeken, muziek, kunstnijverheid, mode en koken. Ook bevat deze rubriek een uitgebreide agenda. **De Swakopmund Observer** is als 'uitkijkpost tussen wandelende duinen' een barometer van het vrije woord in de regio. In **Afrika-Gek** getuigen Nederlanders van hun fascinatie voor Afrika.

Vanzelfsprekend staat Zuidelijk Afrika Magazine dit keer vrijwel volledig in het teken van die andere metamorfose, Zuid-Afrika, tien jaar na de invoering van de democratie. Onze medewerkers Madeleine Maurick, Marnix de Bruyne en Marieke van Twuyver gingen in de afgelopen maanden op zoek naar het nieuwe Zuid-Afrika. Ze werden daarbij geassisteerd door Zuid-Afrikaanse journalisten die anderhalf jaar terug als gastredactie van Zuidelijk Afrika de special 'De Kijker Bekeken' samenstelden. Hun reportages vormen het hart van dit magazine. Onze medewerkster in Kaapstad, Annemieke

In dit nummer:

4 **Het Portaal**

8 **In Vilakazi Street is iedereen koning**
Henk Rossouw en Eric Miller

Een reis door de straat waar twee Nobelprijswinnaars opgroeiden

11 **Mandela neemt wraak** Bart Luirink
Hoe vroegere vijanden worden geprezen, omgekeerd en leegggeschud

12 **Ik voel de vrijheid in al mijn botten, elke dag**
Evelien Groenink

Dromen en Denken: Ferial Haffajee, hoofdredacteur van de Zuid-Afrikaanse Mail & Guardian

15 **VVD wil meer ontwikkelingshulp**
Bart Luirink
Rechtsliberalen gaan met D66 programma de Europese verkiezingen in

16 **Profiel: Tom Sharpe, Het doodlachen van de apartheid** Evelien Groenink
In twee romans rekende Sharpe af met apartheid Zuid-Afrika

17 **Afrika Gek**

34 **Lichte Shell Zuid-Afrika op?**
Evelien Groenink en Richard Hengeveld
Nieuw onderzoek naar Salem affaire

36 **Foto: Plantation Road, Johannesburg**

Eli Weinberg, hofphotograaf van het ANC

42 **De Swakopmund Observer**
Heinrich Otjiwarongo
Barometer van het vrije woord

De Metamorfose

18 **4 portretten: Tien jaar!**
Annemieke van Twuyver en Obed Zilwa
Kinderen van na de apartheid (pagina 18, 23, 28 en 33)

19 **Reconstructie: Positief Effect**
Marieke van Twillert
Hoe de aidsepidemie in Zuid-Afrika de democratie versterkt

24 **Reportage: Soekmekaar (bestaat niet meer)**
Marnix de Bruyne
Een plattelandsgemeente, tien jaar later

29 **Reportage: Moffies** Madeleine Maurick
De Zuid-Afrikaanse grondwet is ook van homo's en lesbo's

van Twillert, voegde daar een viertal portretten van Zuid-Afrikaanse tienjarigen aan toe: de kinderen van na de apartheid.

Lees en geniet. Mail ons uw reactie: magazine@niza.nl !

44 Bij de CD: **Muziek zonder grenzen**
Gwen Ansell

Muziek helpt een verdeelde samenleving om te versmelten

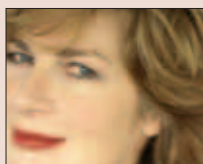
45 Reportage: **Wits Kids** Eltje Bos

De Hogeschool van Johannesburg levert de eerste generatie multimedia artiesten af

47 Column: **Yhoyhoyho** Prudence Mbewu

48 De Markt

Boeken, kunstnijverheid, vormgeving, koken en de muziek van Mieke van der Wey

54 **Yinka Shonibare, Double Dutch** Pauline Burmann
Nigeriaanse kunstenaar in Boymans Van Beuningen

De weg weet niet waar de reiziger heen wil, zeggen ze in Afrika. Zuidelijk Afrika helpt u op weg.

Mis het niet! Neem nú een abonnement op het blad Zuidelijk Afrika!

Ter verwelkoming krijgt u het eerste nummer cadeau.

Bent u al abonnee? Laat dan iemand anders gratis kennismaken met het blad.

Vul snel onderstaande bon in. Of zend de gegevens per e-mail. Bedankt!

Ik geef een gratis kennismakingsnummer aan:

Voorletters _____ Achternaam _____ m/v

Adres _____

Postcode en plaats _____

Telefoonnummer _____

Ik neem een abonnement en krijg het eerste nummer cadeau.

Voorletters _____ Achternaam _____ m/v

Adres _____

Postcode en plaats _____

Telefoonnummer _____

Bank- of girorekening _____

Neem nú een abonnement voor 2004 en ontvang het eerste nummer gratis. U betaalt geen € 20,65 maar slechts € 15,50 (Europa: € 20,20; buiten Europa: € 23,30). U krijgt een acceptgiro thuisgestuurd. Het abonnement geldt tot wederopzegging.

Kopieer de bon of knip hem uit. Stuur hem in een envelop zonder postzegel naar: Zuidelijk Afrika, Antwoordnummer 11800, 1000 RA Amsterdam / Faxen mag ook: 020-520 62 49 / Of zendt de gegevens per e-mail naar: magazine@niza.nl

Eltje Bos, Ellen Elmendorp, Craig Fraser, Richard Hengeveld, Maria Kint, Eric Miller, Prudence Mbewu, Astrid Nieland, Heinrich Otjiewarongo, Henk Rossouw,

Elizabeth Sejake, Siphwe Sibeko, Annemieke van Twuyver, Obed Zilwa
Vormgeving: Van Rosmalen & Schenk, Amsterdam
Illustraties: Astrid Nieland

Vertalingen: Richard Hengeveld
Druk: Thieme, Nijmegen
Fotobureau: i-Afrika, Kaapstad
e-mail: iafrika.photo@iafrika.com
tel/fax: 005-27-21-447-4717

Abonnementen: € 20,65 per kalenderjaar (Europa: € 26,85; buiten Europa: € 30,95). Aanmelding op het redactie-adres. Betaling na ontvangst van de acceptgiro.

Abonnementen worden op 1 januari automatisch verlengd, tenzij schriftelijk is opgezegd vóór 1 december.
Adreswijzigingen: uitsluitend schriftelijk.

ISSN: 1386-4297
Advertenties: inlichtingen bij Riet Ariaans, e-mail: mpgariaans@planet.nl

Foto omslag: David Gray

Werk van Tshibumba Kanda Matulu, deel van 'Congo in Cartoon', vanaf 13 mei in het Amsterdam Tropen Instituut.

TOEN EN NU

'De wonden die het bewijs vormen van het lot dat we gedurende tachtig jaar van koloniaal bewind ondergingen, zijn nog te vers en pijnlijk om ze uit onze herinnering te bannen. (...) Wij waren het slachtoffer van spot of belediging, van klappen die we opliepen in de ochtend, de middag en de avond omdat we zwart waren.'

Patrice Lumumba in een toespraak op de onafhankelijkheidsceremonie tegenover Koning Boudewijn, juni 1960.

'De geschiedenis van de Democratische Republiek Congo is ook die van de Belgen, missionarissen, ambtenaren en ondernemers, die geloofden in de droom van koning Leopold II om in het midden van Afrika een staat op te richten. We willen nu hulde brengen aan de nagedachtenis van al die pioniers.'

Joseph Kabila, de huidige president in een toespraak tot de Belgische Senaat, februari 2004.

15

jaar geleden vonden in Namibië de eerste democratische verkiezingen plaats, gewonnen door de bevrijdingsbeweging SWAPO.

Broodje Aap

Volgens Telegraaf-correspondent Sibolt van Ketel bedwelen Zuid-Afrikaanse inbrekers hun slachtoffers met *udosi lwempisi*. De poeder, gemalen van de staarten en neuzen van hyena's, wordt in krantenpapier verpakt, aangestoken en het leeg te halen huis ingegooid. De bewoners raken in een diepe slaap en merken niets meer. De mare doet al vele jaren in vele landen in Afrika de ronde. Het is onzin, maar Van Ketel weet het zeker. In zijn eind vorig jaar uitgekomen boek *Alles sal reg kom* noemt hij 'slaapstaart' het nieuwste wapen waarmee inbrekers en insluipers hun slachtoffers te lijf gaan. *Zuidelijk Afrika Magazine* kent ook nog een gerucht: gooi een paar glazen wijn in een correspondent en zijn fantasie slaat op hol.

Terugtrekkende beweging

'Ik wil naar huis. Nee, ik moet naar huis!', roept een van de bezoekers van www.homecomingrevolution.co.za uit. De site biedt een onderkomen aan uitgeweken Zuid-Afrikanen. De nieuwste trend: teruggaan. Want het valt wel mee, zwart bestuur. Alleen Steve, die inmiddels in Canada woont, kan de breed uitgemeten blijheid van de spijtoptanten niet aan. Opgegroeid in de beste traditie van het vroegere complotdenken (Swart Gevaar! Totale Aanslag!), ziet hij de hand van het ANC in het initiatief. Lid worden van de site kan ook: join the revolution.

Tutu voor condooms

Evita Bezuidenhout

De katholieke geloofsbroeders van aartsbisschop Tutu voelen zich op hun pik getrapt. In een toespraak tot een internationale aids-conferentie in Ierland pleitte Tutu onlangs voor het gebruik van condooms. 'Het idee dat de promotie van voorbehoedmiddelen in de strijd tegen aids promiscuïteit bevordert, is volstrekt onwaar', aldus de aartsbisschop. In een cryptische verklaring neemt de katholieke bisschoppenconferentie in Zuid-Afrika het Tutu kwalijk geen oog te hebben voor de 'bredere positieve en negatieve gevolgen van het gebruik van condooms'. 'De kerk doet wel wat meer dan het gebruik van condooms verbieden', aldus de bisschoppen. 'We runnen klinieken en weeshuizen'.

25

jaar geleden voltrok het toenmalige apartheidsbewind het eerste doodvonnis van een zwarte vrijheidsstrijder, Solomon Mahlangu.

Mr Devious 1977 - 2004

'Zomaar' doodgeschoten omdat gangsters zijn vader beledigden en hij dat niet over zijn kant liet gaan... Mario van Rooy, aka Mr. Devious, stierf een tragische dood in Beacon Valley (Kaapstad) in de laatste week van januari. Devious was een rapper, een MC, een activist die zijn muziek als instrument gebruikte om sociale misstanden aan de kaak te stellen. In gevangenissen leerde Devious jonge delinquenten om sterker in het leven te staan met behulp van hiphop. Opnamen van Devious' werk werden ondermeer gemaakt tijdens tournees door Nederland, Tanzania en Zweden. Zijn uitgebreide Nederlandse vriendenkring herdacht de rapper tijdens een bijeenkomst in Amsterdam, eind januari. Devious laat een vrouw en twee dochters na.

The Lion has been taken

Rusted metal yokes,
Coiled pythons,
Decorated your ancestors neck,
Stolen from warm fires,
Of Malay and Java
Why kill the lion?

Devious walked the path,
On the thorns of hate,
Blades of loss,
Muck of racism,
To break the yokes,
Venomous apartheid spit,
Why kill the lion?

Uit het condolence register:
www.africanhiphop.com/dvs

Tineke de Nooij denkt wel eens

'Ik denk wel eens: hoe erg aids ook is, het zou een groot gedeelte van de problemen in Zuid-Afrika oplossen. Binnen vijf jaar is de helft van de zwarte bevolking er niet meer, daarmee los je wel de werkloosheid op.'

Tineke de Nooij in *Nieuwe Revu*,
24 februari 2004.

Afrikaan? Amerikaan?

Ingewikkeld. Trevor Richards nomineerde zichzelf voor de 'Eminente Afro-Amerikaan van het Jaar'-onderscheiding op zijn school. De Zuid-Afrikaanse tiener, die zeven jaar geleden naar Nebraska in de Verenigde Staten emigreerde, beriep zich daarbij op zijn Afrikaanse wortels. Maar zijn school, die de prijs jaarlijks uitreikt op Martin Luther King Dag, dacht daar anders over en schorste de leerling. Sindsdien woedt er een discussie op het Internet. 'Hij is vermoedelijk Afrikaanser dan veel zwarte Amerikanen', schrijft 'Zipperneck' in een van de fora. 'Ik heb de indruk dat de meesten nog nooit in Afrika zijn geweest en nauwelijks weten waar het ligt.' Een andere deelnemer aan de discussie twijfelt er niet aan dat de scholier Afrikaan is. 'Maar is hij wel Amerikaan genoeg?'

Acteur slacht kippen

De Zuid-Afrikaanse dramaturg Brett Bailey haalde zich de woede van de dierenbescherming op de hals door aan het einde van de laatste voorstelling van zijn stuk *iMumbo Jumbo* twee kippen ritueel te laten slachten. Overigens was het de organisatie kennelijk ontgaan dat in alle andere voorstellingen van *iMumbo Jumbo*, dat maanden op de planken heeft gestaan, ook steeds een kip werd geslacht. Het stuk volgt de zoektocht van *chief* Nicholas Tilana Gcaleka naar de schedel van een van zijn voorouders, een koning die naar Londen was verbannen. Door deze schedel terug te brengen naar Zuid-Afrika hoopte Gcaleka in 1996 de waardigheid van zijn land te herstellen. Bailey snapt niets van de klacht. De acteur die de kippen slachtte, Ntombe Tongo, in het dagelijks leven een traditioneel genezer, al evenmin. 'Ik vind het belangrijk om mensen andere culturen bij te brengen zodat ze vragen gaan stellen.'

40

jaar geleden veroordeelde rechter
De Wet Nelson Mandela, Walter Sisulu
en acht medebeklaagden tot levenslange
gevangenisstraf op Robbeneiland.

Verkiezingskoorts

In veel zuidelijk Afrikaanse landen vinden dit jaar verkiezingen voor parlement en president plaats:

Zuid-Afrika	april
Malawi	mei
Mauritius	september
Botswana	oktober
Namibië	oktober/november
Mozambique	november/december

In Lesotho is nog geen datum aangekondigd voor de lokale verkiezingen dit jaar. De kans bestaat dat ook Angola en de DRC later dit jaar naar de stembus gaan.

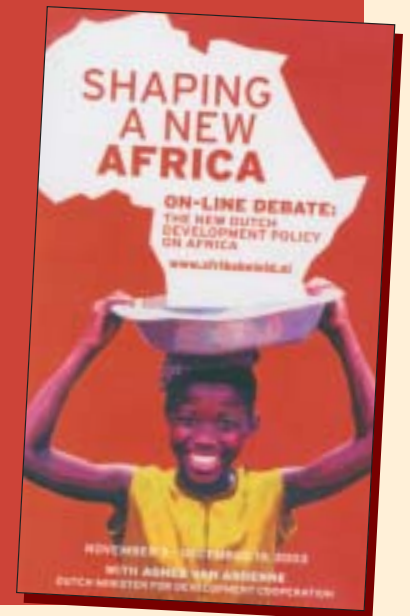
HOE ZIET EEN NIEUW AFRIKA ERUIT?

Die vraag was onderwerp van een *online* discussie in de laatste twee maanden van vorig jaar. Het debat, op gang gebracht in de Amsterdamse Balie, vond plaats op initiatief van de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkelingen (NCDO), het NiZA, oneworld.nl en Baobabconnections.org. Zeven stellingen – hoe maak je duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen, hoe kunnen Afrikanen in het buitenland bijdragen aan de ontwikkeling van hun continent, enzovoorts – werden besproken in even zoveel weken. Dagelijks bezochten gemiddeld 600 mensen het forum, in totaal ruim 36.000. Ook minister van Ardenne nam aan de discussie deel. Dankzij de betrokkenheid van Baobabconnections – een site die jongeren uit noord en zuid bij elkaar brengt – trok de discussie nogal wat Afrikaanse deelnemers. En juist daardoor werd het een echt debat.

‘Er is een spanning tussen het westerse verlangen naar een goed gesprek en de Afrikaanse hoop op concrete veranderingen.’

Zo werd opgemerkt dat aan onderwerpen die Nederlanders belangrijk vinden, Afrikanen wellicht minder belang hechten. Ook werd de vraag opgeworpen of Afrika wel een discussie kan aangaan met de ‘nazaten van de vroegere kolonistoren’. En of niet evenzeer de vraag aan de orde is hoe een nieuw Europa eruit moet zien. Hoewel er een spanning bestaat tussen het ‘westerse verlangen naar een goed gesprek’ en de ‘Afrikaanse hoop op concrete veranderingen’, vinden de organisatoren het debat toch een groot succes. Op 21 april vindt een afsluitende conferentie plaats. Dan zal de discussie zich toespitsen op conflictoplossing en

-beheersing, goed bestuur en voedselvoorziening. Binnenkort verschijnt een samenvatting van de discussie op www.baobabconnections.org

Van de koude grond

James Makola, curator

In de drie maanden dat James Makola stage liep bij de afdeling marketing en publiciteit van Museum Boijmans van Beuningen in Rotterdam wist de curator van het *Durban Art Museum* en lid van de *Natal Society of Arts* een nieuwe groep kunstenaars naar het museum te verleiden. De Stichting Nieuwe Ontwerpers is inmiddels kind aan huis bij Boijmans terwijl de acteurs van Young Stage improvisaties uitvoerden rond ‘Double Dutch’, een expositie van de kunstenaar Yinka Shonibare (zie achterpagina). Ook introduceerde Makola het fenomeen van de ‘zaklamp-rondleiding’: bezoekers konden in het verdonkerde museum met een zaklamp hun eigen licht laten schijnen op de kunstwerken. Zo leerde de curator de medewerkers van het Rotterdamse museum ook nog een paar kunstjes.

FOTO: MARLEEN NOORDERGRAAF

Nederlands festival in Zuid-Afrikaanse handen

Het programma van het Afro Vibes Festival wordt dit jaar samengesteld door een Zuid-Afrikaanse redactie. De organisatoren hebben danser en choreograaf Gregory Maqoma tot artistiek directeur benoemd. Maqoma, op zijn beurt, heeft de medewerking ingeroepen van verschillende kunstenaars. Het gezelschap werkt inmiddels aan een multimediatelevisieproductie, *Somehow Delightful*, die in september zijn Europese première beleeft. Het is de opening van het festival. De Afro Vibes Stichting was het initiatief van de Zuid-Afrikaan Raymond Vuyo Matinyana ('Miss Thandi'), die in november 2002 in Amsterdam overleed.

Nieuw is dat het festival vooraf in zijn geheel te zien zal zijn in het Staatstheater in Pretoria. Pikant is dat de redactie *At Your Feet* op het programma heeft gezet. Dit toneelstuk over een moslima die opgroeit in Kaapstad werd onlangs subsidie geweigerd door de officiële kunstenaar omdat het stuk 'niet alle rassen en religies van Zuid-Afrika vertegenwoordigt'. Tijdens het Grahamstown Kunstfestival werd het stuk in 2003 tot een van de vijf beste nieuwe werken uitgekozen. Het is 'scherp, geestig en droevig', aldus de jury. Nadia Davids, de schrijfster van het stuk, heeft de beslissing van de kunstenaar als 'stalinistisch' afgedaan.

'Tien jaar geleden wisten Nederlanders ons precies uit te leggen hoe de verschillende bevolkingsgroepen met elkaar moeten omgaan. Nu blijkt dat ze er zelf niets van bakken.'

De Zuid-Afrikaanse schrijfster Antjie Krog na een recent bezoek aan Nederland.

Meet the parents

Een advertentie van YFM, een populair radiostation voor jongeren in Johannesburg. Meisje (blank) op station van Soweto met jongen (zwart) op weg naar de schoonouders.

BENOEMD

→ De Nederlandse ambassadeur in Zuid-Afrika, Laetitia van den Assum (53), is benoemd tot 'aids ambassadeur', met standplaats Den Haag. De benoeming moet de hoge prioriteit onderstrepen die de Nederlandse regering aan de bestrijding van de ziekte wil geven. Nederland wil binnen drie jaar 270 miljoen euro besteden aan de bestrijding van aids, malaria en tuberculose. Van den Assum heeft al collega's in Zweden en de Verenigde Staten. Verwacht wordt dat Frankrijk spoedig volgt. Wie Van den Assum opvolgt in Zuid-Afrika is nog niet bekend.

→ Luisa Diogo (45) is benoemd als premier en minister van Financiën van Mozambique. Diogo blijft aan tot de verkiezingen later dit jaar. Ze volgt Pascoal Mocumbi op, een arts, die het ambt tien jaar bekleedde. Mocumbi op zijn beurt is benoemd tot Hoge Commissaris van de *Europe Developing Countries Clinical Trial Partnership*, een samenwerkingsverband dat zich richt op steun aan de ontwikkeling van vaccins tegen aids, malaria en tbc.

→ Drs. Frans Engering is benoemd tot de nieuwe Nederlandse ambassadeur in Pretoria. Eerder was Engering ondermeer Directeur-Generaal economische relaties op het Ministerie van Economische Zaken alsmede Nederlands' Permanent Vertegenwoordiger bij de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) in Parijs.

ONDSCHIEDEN

→ Gift Chimankiri heeft de Febe Elizabeth Velasquez Vakbondsrechtenprijs gekregen. De prijs wordt elke twee jaar toegekend door de FNV aan moedige vakbondsmensen. Chimankiri, sinds 1981 actief in de vakbeweging, is algemeen secretaris van de Communications & Allies Services Workers' Union of Zimbabwe en bestuurslid van het Zimbabwean Congress of Trade Unions (ZCTU). Vanwege zijn vakbondsactiviteiten is hij verscheidene keren gearresteerd en opgesloten, is zijn huis geplunderd door gewapende politie en is zijn familie aan gevallen.

IN VILAKAZI STREET IS IEDEREEN KONING

De zon brandt aan de hemel op dit lunchuur. De in Soweto geldende etiquette schrijft bij deze hitte – het kwik wijst 28° aan – het gebruik van een paraplu voor. Een bonte stoet – Schotse ruiten, kleurige strepen, felle stippen, overdadige bloempatronen – flaneert als over een rode loper langs het terrasje waarop ik zit. Ook de auto's gaan stapvoets. Kijken en bekeken worden, in Vilakazi Street is iedereen koning. Twee geliefden. Een man met een zak uien. Een spijbelend schoolmeisje, haar grijze rok tot ver boven de knieën opgetrokken. Een vader op weg naar huis met zijn zoon. Sinqobile, Nontuthuza en Sylvia, acht vingers oud, hebben geen zin meer om te lopen. Zij rukken hun schoenen en sokken uit. Sylvia gooit haar benen in de lucht, in een dubbele, nee driedubbele radslag. De blikken ring aan haar vinger tinkelt tegen het warme asfalt. Niets houdt haar tegen, hoogstens gaat het bij de verkeersdrempels wat langzamer.

Open deur

In het huis van Betty en Solomon Ndlovu dringen de straatgeluiden door de open deur naar binnen. Solomon, die in zijn werkzame leven per scooter bestellingen rondbracht voor de Southcrest-apotheek, woont hier al vanaf december 1945. Een van zijn burens was een jonge advocaat met een kaarsrechte scheiding in zijn haar: Nelson Mandela, Nobelprijswinnaar. En een andere buur een toekomstige aartsbisschop: Desmond Tutu, eveneens Nobelprijswinnaar. Solomon, een lange magere man, zit aan de eettafel. Betty zit op de bank; boven haar aan de muur hangt een portret van haarzelf. Daarop

Van een no-go area is Soweto veranderd in een toeristische topattractie. Al meer dan driehonderdduizend bezoekers per jaar bezoeken de township. En iedereen wil naar Vilakazi Street. Henk Rossouw en Eric Miller reisden door deze straat waar ooit twee Nobelprijswinnaars woonden.

draagt ze een groene jurk, het traditionele gewaad van de Kerk van Zion, de grootste religieuze gemeenschap van Zuid-Afrika. Betty woont hier vanaf haar huwelijk met Solomon in 1960. In de tijd van de pasjeswetten, vertellen zij, hielden zij hun deur altijd dicht, zodat de politie niet zomaar kon binnenlopen zoals ik nu. Sinds Mandela is bevrijd, dus sinds 1990, laten zij hun deur weer open, tot negen uur 's avonds. Dit huis van rode baksteen met zijn propere voortuin met bloemen is hun eigendom. Hun thuis, zoals zij het noemen. In dit land, waar jarenlang grote groepen mensen

uit hun huizen zijn verjaagd en naar willekeur naar elders zijn gedeporteerd, heeft dat begrip een bijzondere betekenis. Betty zou voor geen goud in Sandton willen wonen, de gemengde maar nog steeds overwegend blanke rijke buitenwijk van Johannesburg, waar de huizen schuilgaan achter hoge muren. 'De mensen daar kennen hun burens niet eens, je bent er eenzaam.' 'Die muren, vreselijk', zegt Pinkie, een familielid uit East London dat hier een nachtje logeert.

Jakhalzenvel

Mandela bleef na zijn terugkeer maar elf dagen in zijn huis op de hoek van Vilakazi Street en Tenth Street, tot hij er niet meer in paste door alle bezoekers die profiteerden van het hernieuwde opendeurbeleid in Vilakazi Street. Bezoekers stromen nog steeds naar het huis, nu een museum, om het jakhalzenvel – het symbool van het Thembu-koningshuis – aan te raken dat op zijn bed ligt, en het zachte bont te voelen in de puntschoenen die hij in de gevangenis droeg. Die

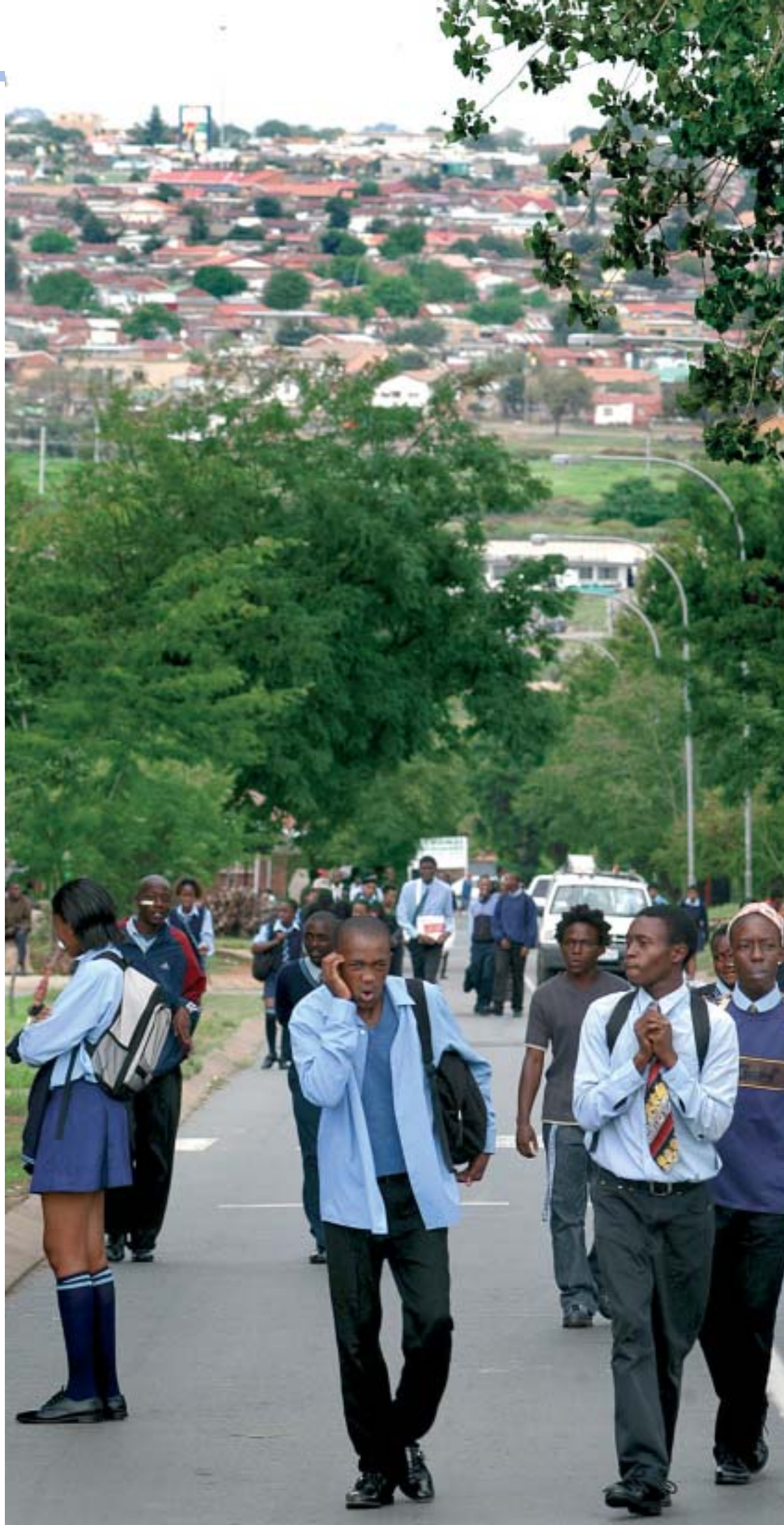

FOTO: ERIC MILLER/AFRIKA PHOTOS

staan daar pal naast Winnie's legerlaarzen. 'De slaapkamer was zo klein', schreef hij in zijn boek *Long Walk to Freedom*, 'dat een tweepersoonsbed zowat de hele ruimte innam.' Zo te zien moeten de voeten van Mandela, die 1,90 meter lang is, buiten het bed hebben uitgestoken. In 1945 zag Mandela's huis er van buiten hetzelfde uit als dat van de Ndlovu's. 'Het huis zelf was precies zoals honderden andere, gebouwd op een miniatuurperceeltje aan een onverharde weg. Hetzelfde standaard golfplaten dak, dezelfde cementvloer, een nauw keukentje, en aan de achterkant een emmer als toilet. Het was allesbehalve indrukwekkend maar het was mijn eerste echte eigen huis en ik was er maar wat trots op.' Inmiddels hebben de bewoners het nodige weggenomen van de eenvormigheid van Vilakazi Street. Populieren, treurwilgen, palmen en eucalyptussen flankeren de nu geasfalteerde straat. Tussen de 'luciferdoos'-huisjes van baksteen staan voorstadspaleisjes met twee bovenverdiepingen, verscheidene gevels zijn kleurig geverfd.

Huis van het Volk

De associatie met luciferdoosjes die sommige huizen in Vilakazi Street oproepen, had eind jaren tachtig een navrante bijmaak. Inwoners van Soweto staken toen het huis van Winnie Mandela in brand uit protest tegen haar bodyguards, de Mandela United Football Club. Zij hadden Stompie Seipei en nog drie jongens, die bij de blanke dominee in de Methodistenkerk hun toevlucht hadden gezocht voor de veiligheidspolitie, gekidnapten en beschuldigden de jongens ervan dat zij spionnen waren en met de dominee naar bed gingen. De beschuldiging bleek onterecht maar zij werden hoe dan ook gestraft, met de vuist en met zweepen bewerkt, geschopt en tegen de grond gegooid. 'Ik heb Stompie vermoord op bevel van Mammie (Winnie)', verklaarde de coach van Mandela United voor de Waarheidscommissie. 'Mammie heeft nooit iemand vermoord, maar zij gebruikte ons om er heel wat te vermoorden.' Een van die 'ons' is Xoliswa Falati in Vilakazi Street. Zij heeft twee jaar in de Diepkloofgevangenis gezeten voor haar aandeel in de kidnap en de mishandeling. 'Mij werd verteld dat ik moest zingen, om de kreten te overstemmen van degenen die om genade riepen', vertelde zij de Waarheidscommissie later. Wanneer ik bij haar aanklop, komt Xoliswa naar buiten in haar rood satijnen nachtjapon. Boven de deur hangt een bordje 'Umuzi Wabantu', Huis van het Volk. Xoliswa vertelt dat >

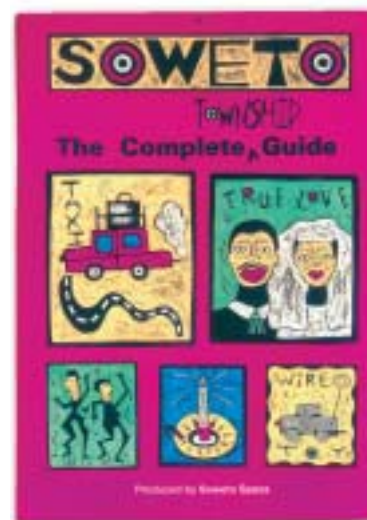

zij hier tijdelijk bivakkeert, als gast, omdat zij nergens heen kan. Haar huis in de Oost-Rand is tijdens de *struggle* door een bom verwoest en de prijs van een huurkamer kan zij niet opbrengen. Over Mandela's terugkomst in Vilakazi Street zegt zij: 'Ik was het die toen zijn bed heeft opgemaakt.' Ik knik en neem afscheid, en pas later valt me in dat zij me, behalve haar trots over het bed opmaken, nog iets anders probeerde te zeggen: dankzij mij kon hij zich weer thuis voelen.

Boterkoekjes

Thuis. Het woord houdt mij bezig wanneer ik langs de Orlando West High loop, de school waar in 1976 de protesten tegen het onderwijs in het Afrikaans begonnen. Op de hoek, precies op de plaats waar een van de eerste slachtoffers van de scholierenopstand, de dertienjarige Hector Pieteron werd doodgeschoten, tref ik Lindiwe Mjijwa, die met haar arm om een enorme Tupperware-doos gele boterkoekjes zit te verkopen. De zon brandt zo fel dat de plastic zakjes voor haar klanten aan elkaar plakken. Dit soort hitte in Johannes-

burg betekent dat er een hoosbui op komst is. Lindiwe, twintig, is werkloos maar heeft genoeg van het rondhangen. Vanmorgen vroeg kwam zij op het idee koekjes te bakken en die voor 20 cent te verkopen. Op haar schouder zie ik een getatoeëerde spin, een zwarte weduwe. Zij schrijft gedichten, vertelt ze, en ziet zichzelf niet de rest van haar leven op straat zitten. Wanneer de schoolbel gaat en de kinderen naar buiten komen rennen, doet het bericht van de koekjes al gauw de ronde. Lindiwe doet goede zaken. De schooljongens, de pet scheef op het hoofd, diep over de oren getrokken, praten over voetbal. In Orlando gaat ieders hart uit naar de Pirates, de voetbalclub van Soweto. Solomon en Betty Ndlovu hoorden in 1976 hoe de politie buiten hun huis het vuur opende, maar daar denken zij vandaag niet meer aan. Zij hebben twee kleinzonen bij hen wonen – een van de jongens zit op de middelbare school in de buitenwijk waar ik woon – en hun hoofd zit vol dromen. Er worden kinderen geboren, er wordt getrouwd en begraven – de stoet in Vilakazi Street schrijdt onverdroten voort •

Orlando East werd in 1932 als eerste wijk van Soweto gevestigd. Hoewel bedoeld als 'slaapwijk' groeide Soweto (SOuthWEsternTOWnship) uit tot de grootste *suburb* van Johannesburg. Op 120 km² wonen bijna twee miljoen mensen.

Inmiddels opereren er talloze touroperators in de wijk. Het Hector Pieteron Museum en Monument, de (vroegere) woonhuizen van de Tutu's en de Mandela's, Credo Mutwa's *cultural village*, de Avalon begraafplaats en het Baragwanath ziekenhuis worden tot de belangrijkste bezienswaardigheden gerekend. Rondleidingen gaan doorgaans van start bij de bekende hotels van Johannesburg. Informatie over tours, waaronder de net gelanceerde *Kwela, Gumboots and All That Jazz* tour, een reis door de rijke muziekgeschiedenis van de wijk, vindt je op www.soweto.co.za of www.johannesburg.co.za Wie geïnteresseerd is in de maandelijkse tour langs homoseksuele 'vindplekken' in Soweto en Johannesburg neemt contact op met de *Gay and Lesbian Archives*, telefoon (011) 728 4239.

Contact is in Soweto nog sneller gemaakt als de bezoeker zich de lokale *slang* heeft eigen gemaakt. Enige voorbeelden:

Bra: broer
Fuse: sigaret
Magents: township jongens
Sharp: ok
Shebeen: illegal huiskamerkroegje
Spaza: winkeltje aan huis
Phata-phata: sex
Tsotsis: gangsters

Soweto, the complete township guide is bij de verschillende touristische attracties in Soweto verkrijgbaar. Ook in te zien op het documentatiecentrum van NiZA in Amsterdam.

FOTO: ERIC MILLER/AFRIKA PHOTOS

Hoe vroegere vijanden worden geprezen, omgekeerd en leeggeschud

MANDELA NEEMT WRAAK

BART LUIRINK

Hij is nooit te beroerd om met voormalige tegenvoeters handen te schudden. 'How are you!', roept hij dan enthousiast. Meestal volgt er na enkele weken een telefoontje.

Een fragment uit een Britse televisie-documentaire, die vorig jaar werd uitgezonden ter gelegenheid van Mandela's 85ste verjaardag, vertelt het hele verhaal. Op de gang van een hotel in Londen vraagt filmmaker Sir Richard

Attenborough voorzichtig aan Mandela's secretaresse, Zelda le Grange, wat de reactie van haar baas zal zijn op het verzoek om op de foto te gaan met een ondernemer die in de jaren tachtig de economische sancties tegen Zuid-Afrika ondermijnde. De man wil weer zaken gaan doen in het land en heeft voor zo'n kiekje wel een miljoen pond over. 'Misschien meer', mompelt Attenborough, die het verzoek verwoordt als een oneerbaar voorstel. 'Nou, vraag het hem zelf maar', antwoordt Zelda nuchter. In de volgende scène zien we de filmmaker zijn voorstel op al even gedempte toon aan Hem voorleggen. Hij luistert aandachtig en zegt dan luid dat het goed is.

Die reactie is veelbetekenend. Mandela buigt niet naar voren om al even mispelend te vragen over wie het gaat en waar die foto dan in verschijnt en in welke oplage en of hij er wel eerst over na kan denken. Nee, Mandela zegt hardop: 'Goed!' Zo is de foto-shoot met één woord uit de sfeer van het ongerijmde en ongepaste gehaald. Er is niks groezeligs meer aan. En ondertussen denkt Mandela: weer een miljoen pond. Kassa!

Het verhaal gaat dat ondernemers in Zuid-Afrika in acute ademnood raken als Hij belt. Want vijf minuten later ben je een miljoen armer. Hij moet zo na zijn pensioen honderden scholen, klinieken, buurtcentra en bibliotheken bij elkaar hebben gebeld. Het is Open Het Dorp op het allerindividueelste niveau. Een ander verhaal wil dat Mandela af en toe donaties retourneert omdat hij ze te laag vindt. In mijn fantasie zie ik Nelson 's avonds na gedane arbeid even met Zelda op de rand van zijn bed de balans van die dag opmaken: drie scholen, een spreekbeurt à raison van twee miljoen rand, een stadion en twee flesjes aftershave. Waarna ze hem toestopt en verder aan Graca overlaat.

Over de vraag of bedrijven die hun rijkdom verwierven over de ruggen van uitgeperste zwarte Zuid-Afrikanen tot *Wiedergutmachung* moeten worden verplicht, kun je van mening verschillen. Maar dat Mandela hun vroegere collaboratie ondertussen te gelde maakt, is mooi. Zoeter kan wraak niet zijn •

Doorgaans levert het 'nederige verzoek' van de oude baas een school, een bibliotheek of een buurtcentrum op. 's Werelds grootste verzoener heeft zo al duizenden vermogenden een poot uitgedraaid.

Wat moet dat lekker voelen.

FOTO ELLEN ELMENDORP

met:

Ferial Haffajee,
36 jaar.

Toen: activist in
Bosmont, kleur-
lingentownship
bij Johannesburg.

Nu: (eerste
vrouwelijke)
hoofdredacteur
van het progres-
sieve weekblad
Mail & Guardian.

Ik voel de vrijheid in mijn botten,

EVELIEN GROENINK

Het ANC Handvest voor de Vrijheid verklaart plechtig dat Zuid-Afrika aan allen behoort, zwart en blank. Het nieuwe Zuid-Afrika zou non-raciaal worden. In de jaren tachtig voegden de woordvoerders van de bevrijdingsbeweging daar stelselmatig 'non-seksistisch' aan toe. Wat is er van die beloften terechtgekomen? Het eerste deel in een serie over Afrikaanse idealen, dromen en gedachten is dit keer gewijd aan tien jaar democratie in Zuid-Afrika.

Haffajee: Nee, natuurlijk zijn we er nog lang niet. Maar ik heb een gloeiende hekel aan doemdenkers die beweren dat we achteruit gaan, dat we de kant van Zimbabwe, van de rest van Afrika opgaan. We hebben vrijheid! Dat is een ongelooflijke vooruitgang. Ik voel de vrijheid, in mijn botten, elke dag. Misschien is het wel iets dat je vooral ervaart in de middenklasse, misschien heb je er geen tijd voor als je aan de onderkant woont. Maar ik maak de debatten mee, de krankzinnige schermutselingen, de intellectuele gevechten, de demonstraties. Dat is vrijheid. Die hadden we toen niet. We zijn nog niet non-raciaal. Of misschien alleen in de rijke, niet meer exclusief blanke buitenwijken. Daar heeft men tijd en geld om de droom van de 'regenboognatie' te realiseren. Daar staan scholen waar ouders het schoolgeld kunnen betalen, waar voorzieningen zijn. Dat zijn eigen mensen dood kunnen vallen' klopt. Ik ken veel comrades die inmiddels zakenlieden zijn of politici of vakbondsleders, die grote families onderhouden en veel geld stoppen in ontwikkelingsprojecten. We hebben in de Mail & Guardian een enquête gehouden onder zwarte zakenlieden. Op de vraag of ze zichzelf verplicht achten de zwarte gemeenschap vooruit te helpen, zei zestig procent 'ja'. Geen ruime meerderheid, maar toch een meerderheid. Wat niet wil zeggen dat we onze economie aan de zakenlieden en de

kan alleen door de economische omstandigheden te verbeteren. De koek moet groter worden. Dat is onze belangrijkste uitdaging voor de komende tien jaar.'

Is de politieke en zakelijke elite daar voldoende van doordrongen? Het lijkt soms wel of de nieuwe zwarte middenklasse zich niet meer wil identificeren met de armen. Ik zag laatst een man in een BMW met een bumpersticker met 'fuck the poor' erop.

Haffajee: Sorry, maar we hebben een grote, en liefst nog veel grotere, zwarte middenklasse absoluut nodig. In de eerste plaats betalen ze belasting. In de tweede plaats betaalt deze groep zelf voor onderwijs en gezondheidszorg. Dat is heel belangrijk, daarmee komen overheidsbudgetten vrij voor de mensen die het echt nodig hebben. En ik denk niet dat dit stereotiep van 'de rijke zwarte voor wie zijn eigen mensen dood kunnen vallen' klopt. Ik ken veel comrades die inmiddels zakenlieden zijn of politici of vakbondsleders, die grote families onderhouden en veel geld stoppen in ontwikkelingsprojecten. We hebben in de Mail & Guardian een enquête gehouden onder zwarte zakenlieden. Op de vraag of ze zichzelf verplicht achten de zwarte gemeenschap vooruit te helpen, zei zestig procent 'ja'. Geen ruime meerderheid, maar toch een meerderheid. Wat niet wil zeggen dat we onze economie aan de zakenlieden en de

vrije markt moeten overlaten. Daar ben ik absoluut niet voor. Gelukkig is de regering een beetje aan het terugkomen van het vrije markt-denken. In een column op de ANC-website schreef de president onlangs: 'Wij geloven niet in een kleine overheid.' Dat is goed nieuws. Een staat in ontwikkeling moet z'n burgers ontwikkelen.

Er zijn twee Zuid-Afrika's: een middenklasse met een formele economie waarin alles zo'n beetje op zijn westers werkt, en een onderklasse met een informele economie. Een wereld van black taxi's, huishoudsters, handelaren in gestolen goederen en drugs...

Haffajee: Fruitverkopers, illegalen, restaurateurs. Typisch de onderkant van een uit zijn voegen gebarsten urbanisatie, met bijbehorende schrijnende narigheid. De overheid is niet in staat geweest om in hetzelfde tempo infrastructuur, voorzieningen en formele werkgelegenheid te creëren. Ik weet ook niet of dat wel snel gaat lukken – het is een huzarenstukje. Maar ik weet wel dat we actie aan de basis nodig hebben om dat proces op gang te krijgen. Het Anti Privatisation Forum bijvoorbeeld knokt voor water en elektriciteit in de armenwijken. Water en elektriciteit zijn cruciaal voor ontwikkeling en ik wil met de krant heel goed volgen wat er op dat gebied gebeurt.

De regering-Mbeki staat er niet om bekend dat ze graag in dialoog treedt of kritiek accepteert.

Toch heb ik goede hoop dat het gedachtegoed van pressiegroepen aan de basis uiteindelijk doordringt tot in de hogere regionen van het ANC. Kijk naar de Treatment Action Campaign, die heeft toch een ommezwaai tot stand gebracht: antiretrovirale medicijnen zijn opgenomen in het gezondheidsbeleid.

Mbeki ontken anders nog steeds het enorme aids-probleem waar Zuid-Afrika mee worstelt.

elke dag

*Mbeki zal de
geschiedenis ingaan
als een pathetische man,
een president die veel
schade heeft aangericht.
Helaas. Het zal al het
andere wat hij wel
goed heeft gedaan
overschaduwen.*

De epidemie brak uitgerekend uit na zoveel jaren van strijd, toen we eindelijk dachten dat het allergenste achter ons lag. Het was bijna ondraaglijk om het onder ogen te moeten zien. En dan waren er ook nog de raciale absurditeiten. De manier waarop over de ziekte werd bericht, gaf voedsel aan allerlei banale stereotiepen. Afrikanen waren 'van nature' promiscue en behept met een overdreven seksuele drang, enzovoort. Het is daarom wel te begrijpen dat er in het begin weerstand bestond om het allemaal maar te aanvaarden. Maar van een leider als Mbeki mag je vervolgens toch verwachten dat hij het probleem onderkent en maatregelen neemt. Maar hij was niet groot genoeg om zoiets te zeggen. Hij kwam de 'ontkenners' tegen op het Internet en hij vond het denk ik wel comfortabel om op hun schoot plaats te nemen. En voor zover ik kan zien, zit hij daar nog steeds. Hij zal dan ook de geschiedenis ingaan als een pathetische man, een president die veel schade heeft aangericht. Helaas. Het zal al het andere wat hij wel goed heeft gedaan overschaduwen.

Het zijn vrouwen die de last van de epidemie dragen en die zich niet of nauwelijks tegen infectie kunnen beschermen door seksueel geweld en oude rolpatronen. Ik las dat veel vrouwen, vanuit het idee dat ze 'daar' vies zijn, hun vagina's schrobden met was-, schuur- en desinfectiemiddelen. Zo'n vagina zit dan daarna wel vol met schrammen en wondjes, wat het infectierisico enorm verhoogt.

Haffajee: Over dat soort zaken zou veel meer geschreven moeten worden. Er moet ook in het algemeen meer vanuit een feministische invalshoek naar aids worden gekeken – anders blijf je safe sexboodschappen geven aan mensen die er niets mee kunnen. Dat zoveel vrouwen met aids geïnfecteerd worden, heeft alles te maken met hun gebrek aan macht, maar dat aspect wordt verwaarloosd. Terwijl het zoveel verklaart: waarom dit het continent is met de op een na hoogste aids-infectieratio van de wereld – de hoogste ratio is in Azië. We moeten veel meer werk doen in de communities om die bewustwording tot stand te brengen.

Dat zijn de communities waar sommige vrouwen erover klagen dat mannen hen het leven extra

FOTO: ELLEN ELMENDORP

moeilijk maken vanwege de nieuwe grondwet, 'omdat ze nu zoveel rechten en praat hebben'?

Haffajee, boos: Maar we laten ons toch zeker niet chanteren door die hufters! Voor die grondwettelijke waarden van gelijkheid en mensenrechten is hard gevochten en we moeten er nu absoluut aan vasthouden – en tegelijkertijd werken aan werkgelegenheid. de *Mail & Guardian* heeft eind februari een speciale 'vrouwenbegroting' gepubliceerd, tegelijkertijd met die van de minister van Financiën Manuel. In onze begroting hebben we gekeken naar de effecten die het financiële beleid heeft voor vrouwen en mannen, want dat verschilt vaak. Maar om echt effectief te zijn, zullen we op den duur toch niet zonder een vrouwenbeweging kunnen. En die zie ik er vooralsnog helaas niet van komen.

Veel actiegroepen en eigenwijze blaadjes floreerden onder de apartheid en ontbreken nu er een democratie wordt opgebouwd.

Haffajee: Van de alternatieve pers, bijvoorbeeld, is alleen de *Mail & Guardian* er nog. De anderen – *South, Speak, Grass-*

roots – hebben het niet gered. We zijn trouw gebleven aan onze wortels, aan de maatschappelijke organisaties, aan de waarden waarvoor we indertijd zijn opgericht. Daar hebben sommige *comrades*, die deel gingen uitmaken van de regering, overigens maar moeilijk aan kunnen wennen. Wij zijn zelfs 'corruptievisser' genoemd, alsof we het voor de lol doen. Onze eigen journalisten aarzelen soms: zouden we deze tip wel opvolgen? Scheppen we geen al te slecht beeld van onze zwarte leiders? Maar ik merkte in Kenia en Nigeria dat journalisten daar zich dat helemaal niet afvragen. Die zetten alles op alles om corruptie bloot te leggen. Een van de kranten heeft een ingezondenbrievenhoekje waar lezers luie, slechte en corrupte ambtenaren te schande kunnen zetten. Ik vind dat geweldig. Dat zijn onze ambtenaren, die werken voor onze regering. Natuurlijk moeten we die op hun nek zitten. Niet omdat ik tegen de regering ben, juist omdat ik voor een goede regering ben.

Onderzoek kost veel tijd en daar moet wel ruimte en geld voor zijn.

VVD tegen daling hulp

BART LUIRINK

Verlaging van de schuldenlast. Verhoging van de ontwikkelingshulp. Sociale en ecologische minimumnormen voor bedrijven. Als er een digitale kieswijzer zou bestaan voor de Europese verkiezingen zouden progressieve stemmers wel eens bij de VVD kunnen uitkomen.

Judith Sargentini, die voor het NiZA de programma's van de partijen doorspitte, vindt dat het VVD-programma eigenlijk een D66-programma is. Beide partijen maken deel uit van de liberaal-democratische fractie in het Europarlement. Toch is het opmerkelijk dat de rechts-liberalen zich sterk maken voor 'armoedebeperking en democratisering', voor 'het verwijderen van handelsbeperkingen en het openstellen van de EU-markten voor uitvoer uit de zich ontwikkelende wereld'. Ook keert het programma zich tegen daling van de ontwikkelingshulp in nogal wat lidstaten en steunt het pogingen om 'de toegang tot generische geneesmiddelen voor ontwikkelingslanden te verbeteren'. Met andere woorden: meer druk op de farmaceutische industrie. Sargentini: 'In de discussie over het nieuwe programma heeft D66 duidelijk gewonnen.' De NiZA-lobbyiste heeft de indruk dat de VVD niet met dit onderdeel van haar programma te koop loopt. 'In het Tien Punten Plan dat de partij uitdeelt onder de kiezers ontbreekt elke internationale verwijzing.'

Dat geldt overigens niet alleen voor de VVD. Op de vraag hoe belangrijk de partijen thema's als ontwikkelingssamenwerking vinden, is Sargentini's antwoord ronduit: 'Niet. Het is geen item, passages in de programma's zijn uiterst summier. PvdA, GroenLinks, D66 en VVD zijn helder als het gaat om het afbreken van de handelsbarrières. De ChristenUnie pleit er juist voor om de Europese boeren te blijven beschermen.' Het SP-standpunt dat van 'radicale liberalisering van de Europese landbouwsector de grote Amerikaanse en Europese voedsel- en handelsfirma's het meest profiteren' snapt Sargentini niets. 'Niemand pleit voor radicale liberalisering. Afrika zelf moet, althans voorlopig, juist enkele handelsbarrières in stand houden.'

De toetreding van zoveel nieuwe landen tot de EU kan de aandacht voor Afrika nog verder ondermijnen, vreest Sargentini. Ze is er niet gerust op dat er opnieuw een Eurocommissaris voor ontwikkelingssamenwerking wordt benoemd. 'Of het wordt een Oost-Europeaan, een vertegenwoordiger van een land dat zichzelf nog moet ontwikkelen.' •

Haffajee: Ik wil toch proberen om er ruimte voor te maken. Ons verleden zit vol met geheimen die vandaag de dag nog relevant zijn – niet alleen apartheidsgelijken, ook internationaal gezien. Daar moeten we naar op zoek. In het geval van de wapendeal hebben we Franse en Engelse belangen onthuld. [De regering besloot in 1997 om voor ruim 7 miljard euro aan wapentuig aan te kopen, waarna het vermoeden is ontstaan dat nogal wat bedrijven smeergeld hebben uitgekeerd aan Zuid-Afrikaanse politici, EG.] Nu zijn drie onderzoekers van de Mail & Guardian bezig om na te gaan of de ontwikkelingsprojecten die een bijproduct van deze 'investeringen' zouden moeten zijn, wel in gang zijn gezet. We hebben een Informatiewet waarin we, althans op papier, het recht hebben op informatie van publiek belang. Het is nog een hele toer om met succes een beroep op de wet te doen, maar daar moeten we ons wel voor inspannen. En ik ben blij met de pas opgerichte organisatie van onderzoeksjournalisten, die kan zeer nuttig gaan worden.

Heb je nog een droom voor de volgende tien jaar?

Haffajee: Ja, dat de kindercare op de agenda komt. Denk alleen al aan het groeiend leger weeskinderen waar we als gevolg van de aids-epidemie mee worstelen. De last voor de zorg voor die kinderen komt bijna in zijn geheel neer op vrouwen, en dan vooral de allerarmsten. De overheid moet zich daar veel meer mee bemoeien, veel meer voorzieningen creëren. Zodat vrouwen de ruimte krijgen om zichzelf te ontwikkelen. Ik heb daar zelf trouwens ook belang bij – gek eigenlijk, zo heb ik er nooit eerder over gedacht. Mijn situatie is niet schrijnend of urgent, maar ik vraag me af of ik hoofdredacteur kan blijven als ik straks, over een jaar of drie of zo, kinderen wil. Zelfs met hulp wordt dat een probleem, je wilt als ouder je kinderen toch ook meemaken. Ik wil natuurlijk dat mijn partner [Mail & Guardian-redacteur Paul Stober, EG] er net zoveel tijd en energie in gaat steken als ik, maar dat zal wel niet. Ik had het al over een vrouwenbegroting... Misschien moet het volgende keer een vrouwen- en kinderenbegroting worden •

Tom Sharp

Het doodlachen van de apartheid

PROFIEL

EVELIEN GROENINK

Zijn boeken vol achterlijke politieagenten en psychotische oude dames van Engelse adel zouden het blanke deel der Zuid-Afrikaanse bevolking misschien uiteindelijk van het eigen gebrek aan superioriteit hebben overtuigd, maar de Nationale Partij stak in 1962 een stokje voor deze mogelijke ontwikkeling: zijn *Riotous Assembly* en *Indecent Exposure* werden verboden en Sharpe werd het land uit gezet.

Wel is, hoezeer ook de bevrijdingsstrijd, sancties en verdere internationale druk aan de afschaffing van het apartheidssysteem hebben bijgedragen, de belachelijkheid van dat systeem altijd een cruciaal element in het internationale antiapartheidsbesef geweest. Vooral de belachelijkheid van de steunpilaren ervan. En Sharpe heeft als geen ander scherp en geestig die steunpilaren voor het oog van de wereld te kijk gezet.

Konstabel Els bijvoorbeeld, 'whose natural aptitude for violence and particularly for shooting black people was only equalled by his taste for brandy and his predilection for forcing the less attractive parts of his person into those parts of African women legally reserved for male members of their own race.' Of de aristocratische Miss Hazelstone, 'who was old, ugly, garrulous and abrupt to the point of rudeness (...) To hear her voice, high-pitched, loud and utterly unself-conscious, was to hear the true voice of the British empire.' Of de hysterisch communistenjagende Luitenant Verkramp, 'whose attempts at sympathetic understanding inspired in the (imprisoned) bishop the conviction that he was locked alone in a room with a sadistic homosexual suffering from an overdose of several powerful hallucinatory drugs'.

De verhalen rondom deze karakters zijn doordeesemd van seksuele neuroses en perversiteiten die soms echt zijn, zoals het rubberfetisjisme van Miss Hazelstone, maar vaak alleen bestaan in de hoofden van hen die, typisch fundamentalistisch-verkramp, hun seksualiteit

Het zou wat ver gaan om de bevrijding van Zuid-Afrika op het conto te schrijven van Tom Sharpe.

onderdrukt hebben. Zo verklaart Kommandant van Heerden, die zelf slechts een keer per jaar seks heeft in een bordeel in een thuisland, een bepaalde moord uit een volledig door hem verzonden gewelddadige homoseksuele relatie tussen een blanke bisschop en een zwarte kok. En in *Indecent Exposure* worden alle politieagenten door elektrische schokken van hun al dan niet bestaande 'neiging tot opwinding' bij het bekijken van foto's van naakte zwarte vrouwen afgebracht.

Sharpe droeg zijn boeken op aan 'al de leden van de Zuid-Afrikaanse politie wier levens gewijd zijn aan de instandhouding van de westerse beschaving in zuidelijk Afrika'. Hij fotografeerde tussen 1957 en 1961 in zijn woonplaats Pietermaritzburg (Piemburg, in zijn boeken) ook graag politieagenten, en dan liefst in de meest onbeschaafde poses: dronken, spugend, boerend, met de broek op de knieën. Toen hij verbannen werd, nam de Pietermaritzburgse politie deze foto's in beslag. Vermoedelijk is er daarna minder zorg besteed aan de instandhouding van deze

collectie dan aan die der westerse beschaving.

Sharpe, nu 76 jaar oud en sinds 1962 woonachtig in het Verenigd Koninkrijk, waar hij tot zijn pensioen geschiedenis doceerde, heeft ook geestige boeken geschreven die zich in de Engelse universiteits- en uitgeverwereld afspeelden. Maar voor wie apartheid – al is het maar uit de verhalen – kent, zijn de twee boeken die zich in Zuid-Afrika afspelen absoluut de beste. Ze waren zelfs nuttig voor de ANC-verzetsoperatie Vula: van 1987 tot 1990 werd internationale ondergrondse communicatie in dat verband gecodeerd met behulp van *Riotous Assembly*. En daarmee werd Sharpe zelf tot een karakter dat in zijn boeken niet zou hebben misstaan: de intellectuele, droogkomische fotograaf die zich er in het geheel niet van bewust is dat hij een rol speelt in het 'communistische' verzet om hem heen •

ILLUSTRATE: ASTRID NIELAND

Afrika, Gek...

Mariët Bakker (46) en **Heidi Lobato** (42) vormen de directie van *Africa in the Picture*, het oudste Afrikaanse filmfestival in Europa. Lobato verhuisde van Curaçao naar Nederland toen ze zes was.

Beiden gingen, afzonderlijk van elkaar, in 1987 voor het eerst naar Afrika voor het Fespaco Filmfestival in Ouagadougou, Burkina Faso. Eerste stop: Abidjan, Ivoorkust.

Mariët: 'Ik was meteen verkocht. Op de dag van mijn aankomst zat ik al bij iemand thuis schildpad te eten. Daarna gingen we naar de damesinterland Ivoorkust – Ghana.'

Heidi: 'Al bij de landing voelde ik een enorme rust over me komen. Ik was meegereisd met een bevriend filmmaker die een film wilde maken over de Peul, een nomadisch woestijnvolk. Dat werd uiteindelijk niks; door de moord op president Sankara, twee maanden later, waren alle *permits* weer ongeldig.' Samen reisden ze per trein van Abidjan naar Ouagadougou, twintig lange uren.

Heidi: 'We moesten bidden en smeken om een kaartje tweede klas. De loketbediende weigerde ons dat te verkopen. In de trein snapten we waarom: door de ramen kropen mannen, vrouwen, kinderen met kippen, geiten en manden koopwaar naar binnen. Het was bomvol! Met de vrouwen raakten we pas aan de grens in gesprek. Ze vertrouwen ons allerlei goederen toe nadat de mannen door de douane uit de trein waren gehaald. Zo gingen die ongecontroleerd de grens over.'

Mariët: 'In Ouagadougou werd ik in de hal van Hotel Independence voorgesteld aan de Senegalese cineast Djibril Diop Mambety, mijn filmheld. We bleven bevriend tot hij stierf. Elke vriendschap die ik Afrika heb gesloten is duurzaam gebleken.'

Heidi: 'Ik voelde me zo thuis dat ik en wist meteen dat ik nooit meer terug wilde. Vrienden zorgden ervoor dat mijn moeder en mijn vriendje me belden. Toen ben ik maar teruggegaan naar Nederland.'

Mariët: 'In 1994 ging ik voor het eerst naar Zuid-Afrika. Dat was schokkend, je voelde zoveel angst. En warmte! Ook viel het me op dat mensen zo perfect formuleerden, al voldeden hun beweringen niet altijd aan de wetten van de westerse logica.'

Heidi: 'In 1988 ging ik met Hakim Traïda voor een kinderfilm naar Algerije. Kris kras door de woestijn. Zo indrukwekkend met dat prachtige ochtendlicht en die nachtelijke sterrenhemel. Toeregs gidsten ons in een Toyota zonder remmen, zo merkte ik. Terwijl ik die onmetelijke zandbak instaarde, zeiden ze dat je die hier niet nodig had.'

Mariët: 'Waar ik zo van hou in Afrika is dat je er meteen een ander tijdsbesef krijgt. De dagen hebben een eigen ritme waar je je als vanzelf invoegt. Amsterdam is heerlijk maar met het festival bouw ik een beetje Afrika om me heen.'

Heidi: 'Ik zou er wel willen wonen. Ik kan alleen mijn dochttertje niet zomaar uit haar omgeving wegrukken en elders neerzetten. Dat overkwam mij als kind, erg ingewikkeld. Hoewel naar Nederland gaan natuurlijk iets anders is dan naar Afrika.'

ANNEMIEKE VAN TWUIJVER

Tien jaar!

FOTO: OBED ZILWA

Zij zijn geboren in 1994. Zij weten niet

beter dan dat Zuid-Afrika een democratisch land is waar vrijheid en gelijkheid heerst.

Wat vinden deze kinderen van hun land?

Hoe ziet hun leven eruit? En wat weten

zij eigenlijk van het verleden?

Sihle woont bij haar ouders. Ze is een nakomertje; haar zussen en broer zijn 30, 29 en 27 jaar oud. Haar vader is golfinstructeur maar verdient niet veel. Daarom gaat Sihle naar een liefdadigheidsschool, gesponsord door een Amerikaanse organisatie, die alle scholieren naast gratis onderwijs minstens twee maaltijden en een paar gezonde snacks per dag geeft. Ook gratis. Sihle is heel trots op Zuid-Afrika: 'Het is zo'n leuk land! Ik heb heel veel vrienden. Nelson Mandela en Walter Sisulu hebben gezorgd dat de apartheid

verdween. En nu leven we allemaal in harmonie met elkaar. Alleen het geweld vind ik minder leuk. In mijn buurt wordt veel geschoten met pistolen. Dat doen de gangsters. Laatst overvielen ze de bakker en toen schoten ze een jongen die daar brood stond te kopen zomaar dood. Als ik 's avonds in bed lig, hoor ik de schoten en dan ben ik bang. Maar ze zeggen dat het geweld binnenkort gaat ophouden. Dat hoop ik maar. Ik zou nergens anders willen wonen. Ons huis is zalmroze en best groot.

Sihle droomt van een carrière als werkende vrouw: 'Als historica of als fotomodel, dat maakt me niet uit. Misschien allebei tegelijk. Ja, ik denk wel dat ik daartoe de kans krijg. Nou ja, een beetje, dan. Ik wil niet trouwen. Mijn moeder zegt dat je aan een man niks hebt, ook al is mijn vader een goede man die haar nooit heeft verlaten en prima voor zijn gezin zorgt. Mannen nemen geen genoegen met één vrouw: ze willen dat je hun eten kookt en dan gaan ze naar hun

vriendin. Nee hoor, voor mij geen man. En ook geen kinderen. Het is beter om alleen te blijven, dan krijg je geen problemen.'

Over aids weet ze een heleboel. 'Het is een virus en je krijgt het van andermans bloed. Het heeft al 45 miljoen mensen gedood. Ook Nkosi Johnson. Ik ben me heel bewust van het gevaar van aids. Daarom blijf ik zoveel mogelijk thuis. Er gebeuren erge dingen op straat. Jonge meisjes worden zwanger gemaakt tegen hun wil en zij krijgen aids. Ik wil niet dat mij dat overkomt. Ik blijf liever binnen en maak mijn huiswerk.'

Hoogtepunt van vorig jaar was een weekje Johannesburg, waar ze logeerde bij haar broer. 'We zijn naar de televisiestudio's geweest en toen heb ik alle *soapies* in het echt gezien. Van 'Backstage' en van een paar kinderprogramma's. Dat vond ik geweldig. Maar ik kijk weinig televisie, hoor. Ik mag van mijn ouders heel kort kijken omdat ik moet leren en de volgende dag weer naar school ga. Jammer.' •

Hoe de aids epidemie in Zuid-Afrika de democratie versterkte

MARIEKE VAN TWILLERT

Aids kwam op het verkeerde moment. “De timing van de epidemie kon niet slechter. We waren zó bezig met de bevrijdingsstrijd.” Hoe aids het land kaapte – en het een vitale burgerbeweging teruggaf.

Fana Khama maakte vorig jaar mei op de radio bekend dat hij aids had. Het nieuws sloeg in als een bom. Want Fana was niet zomaar iemand uit Soweto, hij was de populaire radiodiskjockey Khabzela van het commerciële radiostation Yfm. Een charismatische persoonlijkheid met een rappe tong, een rolmodel voor de ruim 1,7 miljoen luisteraars in de regio Gauteng – vooral jongeren. Ooit als taxichauffeur begonnen, was hij opgeklommen tot een superdj die in zijn show met harde humor vele taboes slechtte. Zijn heldenstatus bereikte ongekende hoogten toen hij verkondigde aids te hebben. In het land met miljoenen seropositieve inwoners, is het nog steeds ongewoon als één van hen met opgeheven hoofd zijn status onthult. Afgelopen december kreeg de doodzieke Khabzela een *Nation Builders' Award*. De prijs was gesponsord door B3 Funeral Services – een gratis begrafenis was onderdeel van de prijs. Khabzela (35) stierf op 14 januari 2004. Op zijn herdenkingsdienst in Johannesburg namen collega's en vrienden het stokje over. “Seropositief zijn is niet het einde van de wereld”, zei directeur van Yfm, Dirk Hartford. “Uiteindelijk is er niets glorieus aan seropositief zijn”, waarschuwde Khabzela's *homeboy* Lucky Mazibuko uit Soweto – reeds twaalf jaar seropositief. “Laat je testen en ga voorop in de strijd.” Een week later lanceerde Yfm een nieuwe aidscam-

pagne: *Remember Khabzela, Remember yourself*. De campagne sluit aan bij de laatste trend in aidsvoorlichting: *Voluntary Counseling and Testing* (vct). De bijbehorende slogans zijn te lezen op de levensgrote billboards langs de snelweg. ‘Ken je status’. ‘Laat je testen, dan weet je wat je eraan kunt doen’.

De aidsepidemie in Zuid-Afrika omvat 5,3 miljoen seropositieven en dagelijks raken er 1800 tot 2000 mensen besmet. Maar aids is méér dan een ziekte. “Aids is een mensenrechten-vraagstuk en een ethische kwestie”, zegt Mandisa Mbali, een jonge historica en aids-activiste uit Durban. “Waardenen we het leven van armen net zo veel als dat van rijken? We dachten dat het ANC een sociale, democratische regering was, maar de beloftes van 1994 hebben ze niet waargemaakt.” De aidsepidemie is de belichaming van een fundamentele crisis in het land. Hoe kon het zo misgaan de afgelopen tien jaar?

“Timing”, meent medisch antropologe Suzanne Leclerc-Madlala, werkzaam aan de universiteit van Kwazulu-Natal. “Aids kwam op een moment dat we zó bezig waren met de bevrijdingsstrijd, de *struggle*. We waren daardoor geobsedeerd, aids was gewoon iets dat we terzijde moesten schuiven. En daarna kregen we de vrijlating van Mandela, het *Reconstruction and Development Programme*, het vaststellen van de *agenda for change*.”

De moord op Chris Hani in 1993 was misschien wel een van de grootste tegenslagen in het beugelen van de aidsverspreiding, zeggen sociale wetenschappers van de Witwatersrand Universiteit in hun recente studie naar aids, *Waiting to Happen*. De bevlogen en heroïsche figuur Hani was één van de weinige top-ANC'ers die inzagen dat aids een grote bedreiging vormde voor politieke vrijheid. “We kunnen

not toestaan dat de aidsepidemie de realisatie van onze dromen ruïneert”, sprak hij in 1990 op de ANC-gezondheidsconferentie in Maputo, Mozambique.

“Het ANC was ongelooflijk innovatief op dat moment”, stelt Samantha Willan vast. Ze is verbonden aan de universiteit van Kwazulu-Natal en doet onderzoek naar gezondheidszorg en aids. “Aanvankelijk, in de periode van ballingschap was, de partij hyperactief ten aanzien van de bestrijding van aids. Maar op een bepaald moment, midjaren negentig, verdween dat leiderschap.” Willan wijst erop dat de verschuiving samenviel met een verandering van economische politiek. “We begonnen met het *Reconstruction Development Programme* – een erg progressief, humaan plan. Verdeling stond hoog in het vaandel. En we stapten over naar *Growth, Employment and Redistribution*. Dat is meer technocratisch, meer gecentraliseerd. Sommigen zeggen: alleen nog maar bikkelhard kapitalisme.” Een praktische hindernis had van doen met de herstructurering van de gezondheidszorg. Voordat de belofte ‘toegang tot gezondheid voor allen’ kon worden ingelost, moesten de veertien gezondheidsdepartementen uit de apartheidstijd samensmelten tot één nationaal ministerie. Verantwoordelijken raakten verwikkeld in bureaucratische veranderings- >

positief effect

FOTO: TAC

processen; de voortekens van een epidemie ontging hen. Vanaf halverwege jaren negentig zijn de nodige nationale comités opgezet om aids te onderzoeken, “maar die hebben weinig uitgevoerd”, signaleert Willan. “Ze ontwikkelden plannen die niet veel om het lijf hadden. En toen Thabo Mbeki in 1999 aan de macht kwam, creëerde hij zo mogelijk nog grotere obstakels door zijn ontkenning van aids.” Overigens heeft Nelson Mandela, tijdens zijn presidentschap, aids evenmin behoorlijk aangepakt, stelt Willan. “Achteraf heeft hij publiekelijk erkend dat dat een vergissing is geweest.” Suzanne Leclerc-Madlala meent dat er pas aan het eind van de jaren negentig ‘ruimte’ was om echt over de Zuid-Afrikaanse aidsepidemie na te denken. “Je kunt het zien aan de nieuwspagina’s in de kranten: pas vanaf november 1998 kwamen er grote omslagverhalen over aids. Dat was het moment dat de epidemie explodeerde, maar ook de fase dat het democratische proces voldoende op de rails stond. Als aids tien jaar later was gekomen,” vervolgt ze, “dan waren we in een betere positie geweest om te reageren, op een verstandige, eensgezinde manier.”

Belangrijkste toets

De openbare ontkenning van aids door president Thabo Mbeki en minister van Gezondheidszorg Manto Tshabalala-Msimang bestond uit verschillende componenten, somt historica Mandisa Mbali op: “Ze ontkenen dat een virus, hiv, aids veroorzaakt. Ten tweede plaatsten ze vraagtekens bij de omvang van de epidemie. Ze betwijfelden het effect en de veiligheid van hivremmers. En ze kritiseerden de Afrikaanse oorsprong van aids— al is dat laatste niet relevant voor de aanpak van de epidemie.” Mbeki haalde onder meer twee ‘dissidente’ aidswetenschappers erbij om zijn ideeën te schragen. Interessanter is de vraag hoe de aidsontkenning voet aan grond kon krijgen. Mark Heywood, projectleider van het Aids Law Project aan de Witwatersrand Universiteit in Johannesburg, ziet die ontkenning als een logisch proces dat ‘regeringen wereldwijd’ hebben doorgemaakt. “Dat is gebeurd in de Verenigde Staten onder Reagan en in Groot-Brittannië. Maar het verschil met Zuid-Afrika is dat hier de president bevestigend bleek voor het ontkennen. Hij geloofde echt dat hij de wetenschappelijke verklaring ervoor had gevonden, met theorieën van de zo-

genoemde aidsdissidenten. En dat versterkte een wellicht natuurlijk instinct om iets te ontkennen wat in feite een groot probleem is”, zegt Heywood, bovendien penningmeester van de Treatment Action Campaign. De TAC is in 1998 opgericht door Zackie Achmat, Heywood en andere vaak seropositieve activisten die betaalbare aidsmedicijnen eisten. Aids is de belangrijkste toets geweest van de politieke volwassenheid en de interne democratie van het ANC, oordeelt Mark Heywood, zelf ruim twintig jaar actief lid van het ANC. “Helaas, als het gaat om aids, heeft de interne democratie grotendeels gefaald. De aidsontkenning is geen standpunt van de regering als geheel of van het gehele ANC. Sterker, de meerderheid van het ANC en van de ANC-leiding was altijd tegenstander van de lijn die Mbeki innam. Maar het probleem was: de machtige minderheid rond de president verkondigde dit standpunt. Het gebrek aan partijdemocratie leidde ertoe dat het niet openlijk in twijfel werd getrokken.” “Uit de speeches van Mbeki die ik heb onderzocht”, zegt Mandisa Mbali, “komt een beeld naar boven dat hij echt geloofde in het idee van

“Het ANC was ongelooflijk innovatief op dat moment”

“De omslag is bewerkstelligd dankzij vijfjaar druk door de TAC”

aids als een racistisch complot.” Zou het kunnen zijn dat een partij met voormalige bevrijdingsstrijders vatbaarder is voor complotdenken? Heywood erkent dat er een zekere mate van complotdenken bestaat binnen het ANC. “Ik was onaangenaam verrast te merken dat ook seniore ANC-mensen echt geloofden in die complottheorieën. Voor sommigen is aids onderdeel van een samenzwering om het nieuwe Zuid-Afrika te ondermijnen. Zij denken dat in feite de multinationale farmaceutische industrie de epidemie manipuleert ten behoeve van de politieke agenda van die bedrijven, maar ook uit commerciële overwegingen.” Heywood haast zich eraan toe te voegen dat het een minder-

heid is die zo denkt. “Alleen wel een zeer machtige minderheid.”

De rol van de huidige minister van Gezondheidszorg Tshabalala-Msimang is niet cruciaal, lijkt het. Zij maakte zichzelf ongeloofwaardig door een dieet met de ‘Afrikaanse aardappel’ aan te raden als medicijn voor aidspatiënten. Mandisa Mbali denkt dat de bewindsvrouw vooral ‘haar president’ naar de mond praatte. De ontkenning door Mbeki c.s. heeft een adequate repons op de epidemie weggekaapt, stelt Samantha Willan. “Je hebt al een crisis in de gezondheidszorg, en je voegt daar ontkenning aan toe. Dan kun je niet anders zeggen dan dat ons land in vele opzichten gekaapt is

door deze onnodige discussie.” “Het treurige is dat het zo lang is doorgegaan”, voegt Mark Heywood toe. Pas in april 2002 trok Mbeki zich terug uit de publieke aidsdiscussie.

Erger nog is dat het spook van de ontkenning niet echt van het toneel is verdwenen. Afgelopen februari nog trok Mbeki in een interview het aantal aidsdoden in twijfel.

Gevraagd naar de achtergrond van zijn stilzwijgen rond de aidsepidemie, antwoordde hij dat – volgens zijn huisarts – Zuid-Afrika ook een suikerziekte-epidemie heeft. “Er is geen bewijs is dat de president echt van mening is veranderd”, concludeert

Heywood. “Hij heeft nooit gezegd: ik geloof dat hiv bestaat, ik geloof dat het een nationale ramp is die prioriteit moet hebben.” Het uitblijven van een openlijke herroeping van de ontkenning hindert een voortvarende aanpak van de epidemie. “Het probleem is dat de mensen om hem heen, in de regering en binnen het is, zijn positie begrijpen”, legt Heywood uit. “Niet dat ze het toejuichen, maar ze begrijpen het wel. Als je daartegenin gaat, dan zet je je eigen loopbaan op het spel.”

Ongelofelijk intelligent

Willan kan na al die tijd nog steeds bevatten waarom Mbeki met zijn alternatieve visie kwam. “Het enige dat ik weet, is dat hij een ongelooflijk intelligente man is. Hij was één van ANC’s topdiplomaten toen hij in ballingschap leefde in Groot-Brittannië en ik acht hem heel hoog.” Ze analyseert de manier hoe Mbeki zichzelf neerzet: “Hij wil herinnerd worden als de man van Afrikaanse renaissance, van de Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen. Dat is een bewonderenswaardig idee, ik waardeer dat ook. De aidsepidemie betekende – voor hem – de ondermijning van de Afrikaanse renaissance. Want hoe kun je een pan-Afrikaanse kracht opbouwen, wanneer je te maken hebt met een epidemie van deze omvang? Ik kan me voorstellen dat hij daarom aids volledig moest ontkennen.”

Minder belangrijk, maar toch van invloed, is het karakter van Mbeki, stipt Willan aan. “Het is een buitengewoon koppige man, die maar moeilijk zijn ongelijk kan toegeven.” Inmiddels is vice-president Jacob Zuma de trekker van het nieuwe aidsprogramma. “Zuma is naar voren geschoven door Mbeki. Veel mensen zeggen dat Zuma altijd de kracht is geweest van het regeringsbeleid over aids. Als het iets goeds is, komt het >

FOTO: PIETER BOERSMA

De moord op Chris Hani in 1993 was een tegenslag in het beteugelen van de aidsverspreiding

FOTO: PIETER BOERSMA

van Zuma. Dus in een bepaald opzicht, door terug te treden en Zuma de leiding te geven, heeft Mbeki een uitspraak gedaan.”

Het omslagpunt lag in augustus 2003. Toen kondigde het kabinet aan in principe het anti-retrovirale behandelprogramma te accepteren. Afgelopen februari heeft de regering het langverwachte Operationele Plan gepresenteerd, dat voorziet in de verstrekking van antiretrovirale medicijnen. Het streven is om ten minste één verdeelpunt per gezondheidsdistrict in te stellen. Binnen vijf jaar zouden alle Zuid-Afrikanen in hun lokale kliniek deze hiv-remmers moeten kunnen krijgen.

Waarom was deze politieke ommekeer te danken? “De regering zal het ontkennen,” voerspelt Heywood, “maar de omslag is bewerkstelligd dankzij vijf jaar druk door de TAC. Vanaf het begin hebben we gepleit voor de mogelijkheid van behandeling. Bijna alle sectoren in de samenleving steunden ons. Religieuze organisaties, de medische wereld, vakbonden. Uiteindelijk werd de druk op de regering te groot om te weerstaan”, denkt Heywood. “Daarnaast mengden zeer belangrijke stemmen als Mandela en Tutu zich in de discussie. Zij hebben de regering openlijk bekritiseerd – zeer waarschijnlijk ook intern.”

“De regering beweert dat de verandering een gevolg is van het verlagen van de medicijnprijzen”, aldus Heywood, “of omdat er meer kennis beschikbaar was. De realiteit is dat de medicijnen al drie jaar goedkoper worden en dat wij al sinds 1999 kennis hebben verzameld. Ik denk dat zij wist dat de TAC op het punt stond om een grote rechtszaak te lanceren, over het

falen van de regering om te handelen. We hebben een burgerlijke ongehoorzaamheidscampagne gevoerd. En hoewel daar relatief weinig mensen bij betrokken waren, was het behoorlijk pijnlijk voor de regering.”

De TAC mag zich gelukkig prijzen met de omvangrijke oude activismestructuren in Zuid-Afrika, die alleen maar even afgestoft hoefden te worden. “Eén van de terreinen

waar we erg veel geluk mee hebben in dit land, is dat we een geschiedenis van activisme hebben”, denkt TAC-activiste Samantha Willan, “We zijn bevoorrecht. De ongelijkheid is vreselijk – maar we hebben wel een opgeleide groep activisten. Vooral de mensen die teruggekomen zijn uit ballingschap, hebben een enorme ervaring meegenomen.”

Zuid-Afrikanen zijn gewend te denken in activismestructuren, denkt Willan. “We zijn eraan gewend om de regering te confronteren, we zijn gewend de straat op te gaan.” De econome was sinds de jaren tachtig actief voor het ANC. “Veel van de mensen die actief zijn bij de TAC, zijn leden van het ANC. Daarom is het ook zo moeilijk om het níet eens te zijn met de regering... Ik denk dat veel mensen dat zo voelen. Maar dat maakt het ook zo lastig voor de regering. Ik vermoed dat de TAC in geen enkel ander land zo’n impact had gehad.”

Een positief effect

Willan vertelt haast met geestdrift over ‘de eerste verzetscampagne sinds de jaren zestig’, de burgerlijke ongehoorzaamheidsactie in 2003. Op 21 maart, de Zuid-Afrikaanse Mensenrechtendag, gingen 600 TAC-vrijwilligers naar de politiebureaus van Kaapstad, Durban en Sharpeville om een aanklacht in te dienen wegens doodslag tegen de ministers van Volksgezondheid, Tshabalala-Msimang, en van Handel en Industrie, Alex Erwin. De TAC acht deze ministers schuldig aan de dood van duizenden hiv-positieven omdat ze weigeren hiv-remmers ter beschikking te stellen. “Het was ongelooflijk grondig georganiseerd. Als je bereid

was te worden gearresteerd, werden je gegevens doorgespeeld aan het TAC hoofdkantoor. Zij namen 24 uur van tevoren contact met ons op. We werden opgeroepen te komen, maar vertelden ons niets. Ze namen contact op met de pers. Toen we daar waren gebruikte de politie geweld tegen ons.” In Sharpeville en Kaapstad gebeurde weinig gewelddadigs, maar in Durban werden de demonstranten ontvangen met traangas, waterkanon en wapenstok. Vijf demonstranten moesten in het ziekenhuis worden opgenomen. “Ik kon niet geloven dat ze nog steeds geweld zouden gebruiken. Niet extreem, maar toch geweld. Een behoorlijk aantal kameraden liep botbreuken of kneuzingen op.” Kameraden, zegt ze. “Ja, dat gebeurt als ik het over de TAC heb. De TAC geeft nog altijd dat fijne gevoel van echte kameraden.”

Met de TAC is een nieuwe sociale beweging ontstaan in Zuid-Afrika. Zo heeft de aidsdiscussie toch nog een positief effect. “Misschien leek het voor de buitenwereld dat we ons louter op één onderwerp richtten, maar dat was nooit zo. We hebben op verschillende terreinen gevochten en daar gaan we mee door”, zegt Heywood. “We willen de zorg in het algemeen verbeteren. Wij beseffen heel goed dat je aids niet kunt aanpakken, zonder een fatsoenlijk systeem van gezondheidszorg. Dat is onze campagne voor de komende jaren.” Het is nog pril, erkent Heywood. “Maar we weten wel dat in potentie honderdduizenden mensen gemobiliseerd kunnen worden. We willen arme mensen ervan overtuigen dat ze recht hebben op een degelijke gezondheidszorg – maar we willen ook rijke mensen ervan overtuigen dat ze belang hebben bij een goede gezondheidszorg voor arme mensen.” Dat vereist een andere aanpak door de TAC. “Inderdaad, maar daar zijn we klaar voor”, klinkt het strijdlustig ●

Gebruikte literatuur:

Letting Them Die: Why HIV/AIDS Prevention Programmes Fail, Catherine Campbell, 2003.
State of the Nation, Adam Habib, John Daniel & Roger Southall (red.), 2003.
Waiting To Happen, HIV/Aids in South Africa, Liz Walker, Graeme Reid & Morna Cornell, 2004.
 website Treatment Action Campaign:
www.tac.org.za

FOTO: OBED ZILWA

ANNEMIEKE VAN TWUIJVER

Tienjaar!

Zij zijn geboren in 1994. Abigail en Savannah wonen naast elkaar. Ze zijn beste vriendinnen. Onafscheidelijk. Hun (werkende) moeders zijn allebei alleenstaand.

Vooraf de moeder van Savannah moet de eindjes aan elkaar knopen, want zoiets als 'de bijstand' bestaat niet in Zuid-Afrika. Abigail is zojuist overgestapt naar een andere school. Op deze nieuwe school wordt ze tenminste niet ge-

pest met haar zwarte vriendjes.

Abigail: 'Op mijn oude school noemden ze me 'choc-a-holic', dat was niet fijn. Ik vond het vooral heel vervelend voor mijn vriendjes.'

Savannah: 'Nelson Mandela is ook zwart. Hij zegt dat je mensen niet mag beoordelen op hun huidskleur. Hij heeft gevangen gezeten.'

Abigail: 'Nelson Mandela gevangen gezeten? Nee toch?'

Savannah: 'Jawel!'

Abigail: 'Oooh, wacht even, was dat niet op Zeehondeiland of zo? Maar waarom dan?'

Savannah: 'Omdat hij iets slechts had gedaan. Ik denk dat George Bush hem daarheen heeft gestuurd.'

Abigail: 'Nee, Mugabe! Volgens mij heeft Mugabe dat gedaan.'

Savannah: 'Huh? Maar die zit toch achter de man aan die de vliegtuigen heeft laten neerstorten?'

Abigail: 'Die met die baard? Nee joh, die hebben ze opgepakt, hij woonde in een hol. Hij heeft zijn zoons laten vermoorden, dat zag ik op het nieuws.'

Savannah: 'Meneer Mandela had wel wat meer verantwoordelijkheid mogen nemen toen hij president was.'

Abigail: 'Ja, want bij ons is laatst ingebroken en toen kwamen de veiligheidsmensen en die arresteerden onze tuinman, moet je nagaan! Daar had meneer Mandela wat tegen moeten doen. Mijn vader woont in Johannesburg en die is al duizend keer beroofd van zijn portemonnee. Het is niet veilig in Zuid-Afrika.'

Savannah: 'Wel in onze straat. Wij kunnen gewoon buiten spelen.'

Abigail: 'Ja, zoals gisteren, toen we *Finding Nemo* hebben nagespeeld met alle buurtkinderen.'

Savannah: 'En we kunnen zonder problemen langs de deuren gaan om onze ansichtkaarten te verkopen, zoals met kerstmis.'

Abigail: 'In december hebben we wel 300 rand verdiend!'

Savannah: 'Dat is heel veel geld. Veel kinderen hebben dat niet.'

Abigail: 'We doen op school veel aan liefdadigheid voor de mensen die in townships leven.'

Zij hebben het zwaar.'

Savannah: 'Ik zag op televisie dat zelfs hun schoolgebouw een hut is. En ze hebben aids.'

Abigail: 'Aids? Wat is dat? Is dat een soort Sars?'

Savannah: 'Aids is een virus en als je het krijgt, ga je na een paar jaar dood. Je krijgt het als bloed van een ander in aanraking komt met je eigen bloed. Daarom moet je heel voorzichtig zijn. Altijd je nagels schoonmaken en nooit van hetzelfde ijsje likken.'

Abigail: 'Van hetzelfde ijsje likken? Yuk, dat is smerig!' •

Een plattelandsgemeenschap, tien jaar later

MARNIX DE BRUYNE

Het dorp Soekmekaar ligt in wat altijd een van de conservatiefste streken van Zuid-Afrika was. Vele blanke bewoners hebben nog steeds grote moeite met de omwenteling. “Onze kinderen zullen non-raciaal leren denken. Voor ons is het te laat.”

Het is zaterdag in Nthabiseng, het township bij Soekmekaar, de dag voor feesten en begravenissen. Bij zijn huis boven aan de glooiende helling waartegen Nthabiseng ligt, heeft de 84-jarige Peter Makoba zijn vijf kinderen en andere familieleden bijeengeroepen om de voorouders te eren. Een geit wordt geslacht, de mannen staan in een kring en reciteren een twintigtal namen van stamvaders. Na bereiding van het geitenvlees worden de botten begraven op het erf, met snuiftabak en een guts *k.b.*, zoals het zelfgebrouwen maïsbiert hier in de volksmond nog heet: kafferbiert. Alles voor de *dooimense*, vertelt Makoba in het Afrikaans, geleerd tijdens jaren werken voor blanke boeren. “Als ik er straks niet meer ben, wil ik met evenveel respect worden behandeld”, zegt hij. “Ik zit dan op die struik, maar niemand kan me zien.” Hij wijst naar jonge boompjes in de hoek van zijn erf. In hun schaduw zitten mannen het maïsbiert te drinken. Makoba zal vanaf die plek proberen zijn nazaten te beschermen. Zijn kinderen waren ook het eerste waaraan hij dacht toen hij op televisie zag hoe Nelson Mandela uit de gevangenis kwam. “*Ek was happy vir die kleintjies. Ons plek is nou ons. Is reg*”, zegt hij simpelweg over het eind van het blanke minderheidsbewind in 1994.

Nthabiseng mag dan een ‘township’ worden genoemd, het maakt in feite deel uit van een typische Zuid-Afrikaanse plattelandsgemeenschap met ruim negenduizend zielen. Verderop ligt de voorheen blanke dorpskern Soekmekaar, met aan de rand twee Indiase families. In dit dorp en de wijde omtrek wonen enkele tientallen blanke Afrikaners – minder dan voorheen, maar genoeg om zondags de Nederduits-Gereformeerde Kerk met vijftig zielen te vullen. In Nthabiseng, in Soekmekaar zelf en in de dorpen vlakbij – die tot 1994 behoorden tot de zwarte ‘thuislanden’ Venda, Lebowa of Gazankulu – wonen de zwarten die met hun stem het ANC aan de macht hielpen.

Vlak voor die historische verkiezingen in 1994 kwam ik hier voor het eerst, nieuwsgierig naar het platteland, gelokt door de naam. Zouden zwart en blank elkaar al weten te ‘vinden’ in Soekmekaar, wilde ik weten. Ik trof hoop, maar ook veel onderling wantrouwen en onbegrip en twee volstrekt gescheiden werelden. Nthabiseng – ‘plezier’ in het Noord-Sotho – lag verscholen achter bomen, uit het zicht van de asfaltweg. Het was duidelijk een woonoord voor tweederangsburgers: wc’s bestonden uit zwarte plastic emmers, die een aantal keer per week werden geleegd in vrachtwagens. Aan de muur van het vervallen kantoortje van de provinciale dienst Transvaal hing nog de verordening uit 1954, die ‘naturellen’ verbood zich ‘s nachts in het ‘stadsgebied’ van Soekmekaar te bevinden.

In 1999 kwam ik er opnieuw en trof ik een getransformeerd township. De wijk had riolering en stroom gekregen en was dankzij het kappen van de bomen zichtbaar vanaf de weg. Er waren vierhonderd tweekamerwoningen (*tworooms*) gebouwd, kleurige huisjes van niet meer dan dertig vierkante meter, bestemd voor de arme

zwarte bevolking. Ik raakte bevriend met de jonge Zacharia Ramaboa, die was belast met de toewijzing van de huizen aan de rechthebbenden. Eind 2003 ben ik weer terug en omarm Zacharia. In de dagen die volgen, zoek ik met hem naar wat tien jaar democratie met Soekmekaar heeft gedaan.

Hernoemen

Al snel blijkt dat Soekmekaar niet meer bestaat. Althans: niet in het telefoonboek van Limpopo, de provincie waarin het dorp ligt. Limpopo – voorheen de Noordelijke Provincie – is koploper in Zuid-Afrika bij het omdopen van besmette ‘blanke’ namen en ook Soekmekaar is niet gespaard. Het dorp heeft een onschuldige geschiedenis – het dankt zijn naam aan twee landmeters die elkaar in 1883 dagenlang kwijt waren in de dichte mist die in deze streek plotseling de kop kan opsteken – maar dat mocht niet baten. In 2002 was er een tumultueuze inspraakavond over geweest in het gemeenschapscentrum van Nthabiseng, vertelt Zacharia. Blanke boeren stapten op zodra ze merkten dat behoud van de oude naam er niet in zat. Eéntje nam het woord. Verspilling van geld, noemde hij de hele exercitie, dat beter kon worden besteed aan het op tijd legen van de septic tanks waar de wc’s van veel huizen in het ‘oude’ dorp op uitkomen. Door het late legen ruikt soms het hele dorp naar stront, constateerde hij. “Daarom zei hij dat als je Soekmekaar wilde hernoemen, je het beter Masepa, Sotho voor ‘kak’, kon noemen”, lacht Zacharia. Het werd uiteindelijk Morebeng, de naam van de imposante, traditionele bomen die er al groeiden vóór de komst van de blanken. In de praktijk echter heeft nog niemand het over Morebeng. Aan het begin van het dorp prijkt nog altijd het bord ‘Welkom in Soekmekaar’.

soekmekaar (be

Soekmekaar blijkt aan de vooravond van een echte omwenteling te staan

Het dorp zelf heeft méér dan een cosmetische verandering ondergaan: het is veel minder 'wit' geworden sinds 1994. In het nieuw gebouwde kantoor van de gemeente en het politiebureau werken nauwelijks nog blanken. Aan de hoofdweg floreert sinds kort het Africa Café, een 'stads' overkomende plek om pool te spelen en bier te drinken. De 'blanke' begrafenisondernemer krijgt binnenkort concurrentie van twee broers die – na een ruzie – elk apart een bedrijf zullen vestigen in het dorp. Beiden denken de door aids gegroeide zwarte klandizie een goedkopere laatste rustplaats te bieden. Nieuw is verder een klerenwinkel, waar een Somalische vluchteling achter de kassa staat. En in de hoofdstraat de supermarkt van Patrick Mangware, waar de koopwaar nog op de grond ligt. "Over vijf jaar moet mijn winkel zijn uitgegroeid tot een Pick & Pay", droomt hij zichzelf een Albert Heijn-status toe. Herence Sanoamadi is er ook nog, de succesvolle zakenman die in 1994 als eerste zwarte een bedrijf opende in Soekmekaar. Zijn huidige winkel loopt niet naar wens, vertelt hij in zijn grote, bijna afgebouwde woning in Matoks, net buiten Soekmekaar. Maar vertrekken zal hij nooit. "Het is een uitdaging om mijn zaak in dit dorp, waar ik vroeger niet mocht komen omdat ik het goede pasje niet had, tot een succes te maken." Sanoamadi heeft een huis in Johannesburg en heeft veel blanke vrienden. Maar in Soekmekaar blijven de werelden langs elkaar heen leven, zegt hij. "De blanken hier denken nog steeds dat ze god zijn. Ze praten neerbuigend. De veranderingen die je in Soekmekaar ziet, zijn afgedwongen door de wet. *The law is pushing them to change.*" Toch is het gedrag van blanken wel degelijk veranderd, in ieder geval tegenover 'vreemde' kleurgenoten. In 1994 werd je als blanke bezoe-

ker automatisch gezien als geestverwant. "Als Mandela de macht heeft, wil hij ons allemaal naar zijn pijpen laten dansen. Ze hadden beter de duivel kunnen vrijlaten dan Mandela", vertrouwdde de uitbaatster van Café Impala me toe. Inmiddels zijn politieke correctheid en beleefdheid er troef. Maar de afstand tussen de mensen achter de toonbank en de vooral zwarte klandizie is niet overal verdwenen. "Ze zijn hier gek op", zegt de zwijgzame vrouw in het verbouwde Impala, terwijl ze de voorraad lippenvet aanvult. "Shame", zegt haar collega meelevend, als ik vertel dat ik in Nthabiseng logeer. Wanneer ik op een ander moment binnenstap terwijl ze net een zwarte werknemster uitfoetert – "Ik vermoord je als je nog eens die fout maakt" – haast ze zich om te zeggen dat ik haar uitspraken vooral niet letterlijk moet nemen.

Veel belangrijker

Wie in Nthabiseng vraagt naar de veranderingen sinds 1994, hoort weinig over verzoening of de relatie met blanken. Veel belangrijker worden banen, huizen, stroom en water gevonden. Na 1999 is daarin niet veel meer verbeterd, lijkt het. De middelbare school bovenin Nthabiseng huist tegenwoordig in een nieuw roodbakstenen gebouw, maar gebleven zijn de overvolle klassen – gemiddeld vijftig kinderen per klas – en de slechte resultaten. In 2003 slaagden slechts 18 van de 43 eindexamenkandidaten (42 procent), ver onder het provinciale gemiddelde van zeventig procent. Een oorzaak is de geïsoleerdheid en het gebrek aan faciliteiten, zeggen de leraren. Pretoria stuurt wel nieuwe boeken, zoals *Real People, Real Places*, het leer-

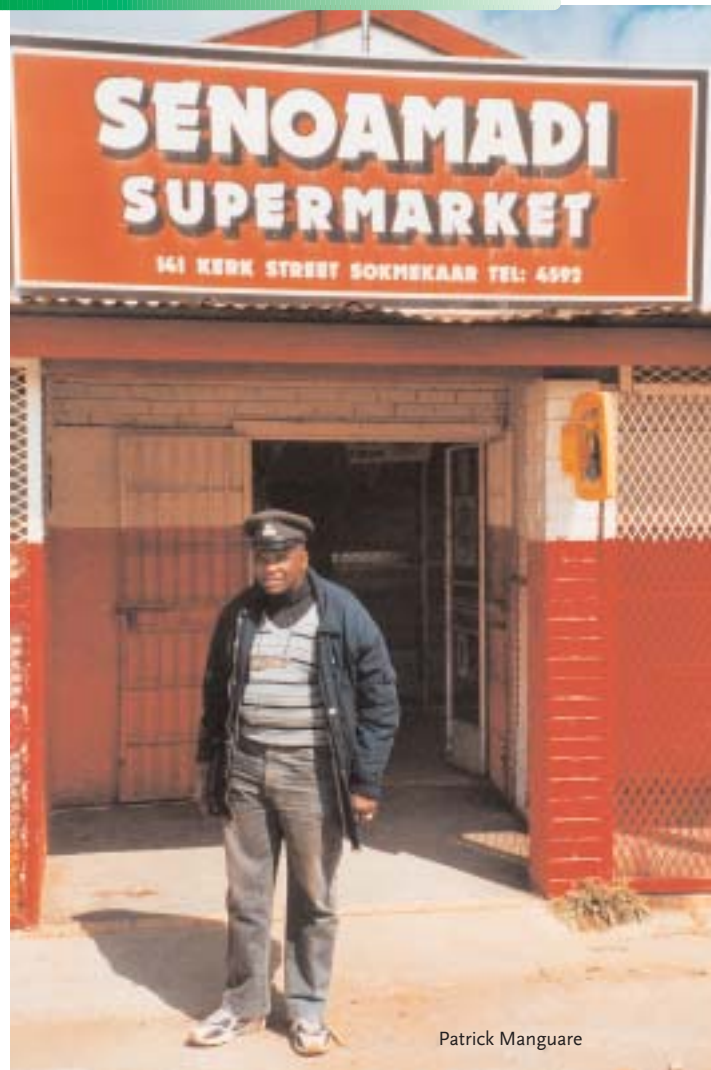

FOTO: MARINX DE BRUJNE

Patrick Mangware

boek Engels met Nelson Mandela op de cover. Maar veel te weinig, waardoor soms zes kinderen één boek moeten delen. Een andere factor is de lage motivatie bij leerlingen. "Kinderen zien dat ook mensen met een hoge opleiding in Nthabiseng geen baan hebben. Dat stimuleert niet", zegt scheikundeleraar Kgomo Mabitsi (30). Mabitsi's aanwezigheid is overigens een teken van de nieuwe tijd: tot drie jaar geleden werd geen scheikunde gegeven in Nthabiseng.

Wat Zacharia betreft, moet er in Nthabiseng nog veel gebeuren. Geen van de onverharde straten is gerepareerd na de overstromingen van 2000, die diepe kuilen veroorzaakten. In die tijd kwamen ook veel mensen wier huizen waren ingestort naar Nthabiseng. "Veel van de *tworooms* stonden leeg, omdat de rechthebende niet was komen opdagen. Die hebben

staat niet meer)

Wat bereikt werd: Ruim 8 miljoen Zuid-Afrikanen werden aangesloten op de **waterleiding**, bijna 3,5 miljoen op het **elektricit** afgenomen land werd bijna de helft behandeld. De negen semi-onafhankelijke **thuislanden** die apartheid-Zuid-Afrika creëerde, werden geïntegreerd. De uitkeringsgerechtigden nam zodoende toe van 2,6 naar 5,1 miljoen. Het **analfabetisme** werd onder volwassenen teruggedrongen van 17% tot 10% in 2003, in 2003 was dat 72%. Het ministerie van Gezondheidszorg liet ruim zevenhonderd **eerste-lijnsklinieken** bouwen. **Polio** komt niet meer voor. De **economische groei** nam toe van 1% in 1994 tot 2,8 in 2003. Het aantal **moorden** nam in de afgelopen tien jaar met 10% toe.

we aan overstromingsslachtoffers gegeven. Ik kreeg er ruzie over met gemeenteambtenaren. Maar wat moesten we dan? Als je huizen laat leegstaan, worden ze in korte tijd gesloopt: mensen halen de kozijnen eruit of de deuren.” Hij schat dat driekwart van de nieuwe huizen voor de armen niet wordt bewoond door de oorspronkelijke rechthebbenden. “Je ziet hetzelfde patroon in Bara”, vertelt Zacharia. Bara – wat ‘baksteen’ betekent – is een nieuwe wijk van vijfhonderd huizen aan de rand van Soekmekaar, geheel gebouwd voor arme zwarten, met subsidie van de staat. In 1999 was de projectontwikkelaar nog bezig met de laatste huizen. Als we er nu doorheen lopen, valt op hoe verzorgd de destijds kale

erfjes er uitzien. We zien tuintjes met soms Brits aandoende gazonnetjes, hier en daar zijn gevels gestuct. De bewoners vertellen tevreden verhalen. Wie hier woont, wil hier wortelen. Niemand klaagt dat de meeste huizen niet worden bewoond door de armen op wiens naam ze staan. Een arme weduwe blijft nu eenmaal liever in haar vertrouwde dorp zonder water wonen, dan zich te vestigen in een wijk met jong en luidruchtig manvolk. Dus stuurt ze een zoon of neef naar haar huis. Het is de reden dat de Zuid-Afrikaanse regering tegenwoordig op het platteland liever kleine groepjes huizen bouwt tussen oude bebouwing dan hele nieuwe wijken.

Christo Adendorff was de eigenaar van de grond waarop Bara kwam. Hij, een van de boeren die in de omgeving opgroeide en perfect Sotho sprak, had de grond aan de gemeente geschonken. In ruil daarvoor kreeg hij de bouwopdracht – en verloor hij blanke vrienden – *‘because he brought the blacks to town’*. Hoe kijkt hij terug op zijn actie, destijds als ‘gebaar van verzoening’ gepresenteerd? “Ik zal nooit, nooit meer zoiets doen”, zegt hij uit de grond van zijn hart in zijn huidige woning, een nieuwe boerderij aan de voet van de imposante Soutpansberg bij Makhado, voorheen Louis Trichardt. Met stijgende verontwaardiging vertelt de gezette Adendorff over zijn gevecht met een gemeentesecretaris “die blanken haat” en na de bouw weigerde de overdrachts-papieren voor de huizen en de grond te tekenen. Ook een laatste som van zijn beloning kwam niet

los. Pas in oktober vorig jaar, vijf jaar na de oplevering, kwam alles rond.

Dezelfde fout

Inmiddels heeft de 55-jarige Adendorff andere zorgen. Zes jaar geleden kocht hij zijn huidige boerderij, ontgon het land, legde plantenkas-sen aan – en het metershoge geëlektrificeerde hek, dat de gewelddadige roofovervallers moet tegenhouden. Maar nu blijkt een eigendomsclaim op het land te liggen van de ooit verdreven oud-bewoner. Als diens aanspraak op de grond terecht is, koopt de staat de boerderij op om het land ‘terug te geven’ – alles in het kader van een groot restitutieprogramma, waarmee de regering de gevolgen van decennia apartheid wil terugdraaien. De staat betaalt echter alleen de marktwaarde van het land en een vergoeding voor verbeteringen die zijn doorgevoerd vóór de claim is ingediend. Adendorff deed al zijn investeringen erná. “Voor ik het land kocht, vroeg ik de landclaim-commissie in Polokwane of er een claim op rustte. Nee, zeiden ze.” Hij laat een brief uit 2001 zien die dit bevestigt. Het toont hoe hij slachtoffer werd van de slordige administratie van de landclaimcommissie, die meer claims te verwerken kreeg dan ze aan kon. De landclaims domineren elk gesprek met blanke boeren rond Soekmekaar. Geen wonder: op het hele gebied ligt een claim, afkomstig van enkele tijdens de apartheid verdreven gemeenschappen. Zij maken veel kans hun land terug te krijgen. Tien jaar na het einde van de apartheid blijkt Soekmekaar aan de vooravond van een echte omwenteling te staan: de overname van de commerciële farms door gemeenschappen van gemarginaliseerden. Veel boeren blijken best bereid hun land te verkopen. Zoals het oudere echtpaar Vorster,

Boven: Christo Adendorff, onder: de begraafplaats van Soekmekaar

Je hoort weinig over verzoening of de relatie met blanken

uitsnet. Er werden anderhalf miljoen huizen gebouwd. Bijna 2 miljoen hectare land werd herverdeeld. Van de 68.000 ingediende claims op ooit greerd. Inmiddels is 72% van de ambtenarij zwart. Bij toekenning van sociale uitkeringen werd het gelijkheidsbeginsel ingevoerd; het aantal 1%, onder jongeren tussen 15 en 24 van 17% naar 4%. In 1994 slaagde net de helft van de scholieren voor het eindexamen van de middelbare oor in Zuid-Afrika. Bijna 4,5 miljoen schoolkinderen ontvangen dagelijks een gezond lunchpakket. Het begrotingstekort daalde van 9,5% in 30% af. Er werden 80.000 illegale wapens in beslag genomen. Zuid-Afrika herstelde diplomatieke relaties met vrijwel alle landen in de wereld.

dat hier in 1938 neerstreek en groente verbouwt en koeien houdt. “Als iedereen verkoopt, blijven wij niet achter”, zegt Ben Vorster. Anderen verzetten zich, zoals Kosie Eloff, een blonde fruiteler op tien kilometer van Soekmekaar. Ironisch genoeg waren zijn ouders ooit zélf slachtoffer van gedwongen verhuizingen: in 1975 kocht de staat het land om toe te voegen aan het ‘onafhankelijke’ thuisland Venda. Het hele dorp Daviesville kwam daardoor leeg te staan. De bewoners ervan streken neer in Soekmekaar. De ‘regering’ van Venda deed echter niets met het land. In 1992, toen duidelijk was dat de thuislanden zouden opgaan in het nieuwe Zuid-Afrika, kon Eloff een groot stuk land terugkopen, waaronder de hele boerderij van zijn familie en het spookdorp Daviesville. Maar ook op dat land ligt nu een claim. “We moesten alle bomen rooien en het land opnieuw bebouwbaar maken”, vertelt Eloff, terwijl hij me rondleidt door Daviesville, de prachtige plafonds tonend van de leegstaande huizen. “Nu telen we passievruchten en avocado’s voor de export, wat pas over jaren winst oplevert. Moet ik het land weer afstaan, om toe te zien hoe ongeschoolde mensen er neerstrijken om het bedrijf te laten verpieteren? We begonnen met vier mensen, nu bied ik werk aan honderd landarbeiders. Moet ik hun banen in gevaar brengen? De regering heeft mijn familie onrecht aangedaan in 1975. Daarmee heb ik me verzoend, omdat ik onze boerderij kon terugkopen. Maar ik ga er niet aan meewerken dat dezelfde fout wordt herhaald.” Desondanks is Eloff een tot de nieuwe tijden ‘bekeerde’ boer. In 1992 stemde hij nog ‘Nee’ in het referendum over de afschaffing van de apartheid. Als student was hij aanhanger van de Konservatieve Party, die de regerende Nationale Party rechts voorbijstreefde. “Zeven,

Een braai in Soekmekaar

acht jaar geleden heb ik geaccepteerd andere culturen op een andere manier te zien”, zegt hij. De helft van zijn land gaf hij in beheer bij een trust; zijn landarbeiders bezitten de helft van de aandelen. Meer winst voor de boerderij betekent zodoende op termijn meer geld voor de arbeiders. Hij betaalt netjes het minimumloon en vindt het “eigenlijk beschamend dat we een wet nodig hadden om hiertoe over te gaan.” Inmiddels zitten zijn twee zoons op een gemengde school in Duiwelskloof. Dat wil zeggen: bijna alle kinderen in hun klas zijn blank, omdat ze in het Afrikaans les krijgen; sporten en andere activiteiten doen ze echter met de zwarte kinderen, die in het Engels les krijgen. Laatst kwam voor het eerst een zwart cricketvriendje

logeren. Het ging heel goed, vertelt Eloff enthousiast. “Het enige wat *snaaks* was, was dat onze honden de jongen steeds wilden bijten – ze waren dat niet gewend.” Eén zwarte familie is lid van de Nederduits-Gereformeerde Kerk van Soekmekaar, vervolgt hij even stralend. Vorig jaar “werd op één dag een zwart en een blank *babatjie* gedoopt. Daar werd geschiedenis gemaakt.” Maar Eloff wil realistisch zijn. “Ik heb de draai gemaakt. Vele anderen van mijn leeftijd kunnen dat niet, en de ouderen al helemaal niet. Maar mijn zonen groeien op in een non-rationale maatschappij. Zij zullen veel veranderingen meemaken en non-rationaal leren denken. Voor onze generatie is het te laat.” •

FOTOS: MARNIX DE BRUIJNE

ANNEMIEKE VAN TWUIJVER

Tien jaar!

FOTO: OBED ZILWA

Anele is geboren in 1994 en woont in een weeshuis. Daar heeft zijn moeder hem als baby naartoe gebracht omdat ze niet voor hem kon zorgen.

Twee jaar geleden is zij gestorven. Anele is daar nog verdrietig van, maar voor de rest is hij redelijk gelukkig. Hij heeft een innige band met zijn 'weesmoeder' Mary-Ann. Ooit bracht Nelson Mandela een bezoekje aan het weeshuis. Toen ging Anele met hem op de foto: 'Op een kameel, samen met een ander jongetje in het weeshuis – we vielen er bijna vanaf. Nelson Mandela is mijn grote held. Hij is een aardige man. En een vreedstichter. Hij is niet zoals Saddam Hoessein of George Bush. Zij zijn vechtersbazen en willen mensen uit hun hui-

zen jagen. Mandela vecht voor onze rechten. Hij heeft de hele wereld verteld dat aids een mensenrechtenkwestie is. Dat zei hij tijdens het grote popconcert dat ik op televisie zag. En toen gingen Bono en Beyoncé daarover zingen.'

Pas een paar dagen geleden hoorde Anele het woord 'apartheid' voor het eerst. Dat kwam doordat hij op het journaal iets zag over racisme en hij zijn weesmoeder erover vroeg. 'Ik kan niet geloven wat ze vertelde: zij mocht wel stemmen, maar zwarte mensen mochten dat niet. Zwarte mensen mochten niet naar hetzelfde strand en ook niet op dezelfde wc als witte mensen. Ze zei dat wij nu deel uitmaken van het nieuwe Zuid-Afrika en dat we moeten zorgen dat onze dromen uitkomen. Ik ben nog verbaasd en wil er meer over weten: ik vind het vreemd dat witte en zwarte mensen van elkaar

gescheiden waren. Ik vind het leuk om over het verleden te lezen. Ik wil later archeoloog worden en dinosauriërs bestuderen – volgens mij heb ik, vlakbij ons huis, een oud dinosauriërspoor ontdekt.'

Als Anele jarig is, mag hij kiezen waar hij en de kinderen van het weeshuis die dag naartoe gaan. 'Zwemmen. Of nieuwe kleren kopen in het winkelcentrum, dat vind ik ook leuk. En dan eten bij Spurs, want ik hou veel van kip en patat. Kip is mijn lievelingseten.' Zijn verjaardagsgeld (100 rand) heeft hij in zijn spaarpot gestopt. Nog 50 rand en dan heeft hij genoeg voor een nieuwe fiets. Dat geld verdient hij door allerlei klusje op te knappen, zoals onkruid wieden en het vuilnis buitenzetten. 'Mijn oude fiets is kapotgemaakt door een stel inbrekers. Ik kan er al maanden niet op rijden, want de wielen zijn verboden.' •

De Zuid-Afrikaanse grondwet is ook van homo's en lesbo's

MADELEINE MAURICK

Zuid-Afrika is het eerste land ter wereld met een grondwettelijk verbod op discriminatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. Een wonder, vinden sommigen. Waarom vond het ANC homorechten opeens zo ontzettend belangrijk? Een reconstructie.

In de Nederlandse grondwet zoek je tevergeefs naar een expliciet verbod op discriminatie van homo's en lesbo's. Dat geldt ook voor de rest van Europa en de Verenigde Staten. In veel Afrikaanse landen is homoseksualiteit zelfs nog steeds bij de wet strafbaar gesteld. Hoe kan het dat Zuid-Afrika hierin de pionier werd? "Het was een gedeeltelijke vrijheidsbonus", antwoordt Edwin Cameron, homoactivist en tegenwoordig rechter bij het Hoger Gerechtshof. "Zuid-Afrika heeft de menselijke waardigheid in al zijn geledingen willen omvatten, deels in reactie op het onmenselijke racisme tijdens het apartheidsregime." Maar hij nuanceert onmiddellijk: "Dat is het korte antwoord. Er was meer voor nodig."

Veel is te danken aan de trotse, eigenzinnige Simon Nkoli, die weigerde zijn strijd voor een vrij Zuid-Afrika los te koppelen van zijn homoseksualiteit. De homobeweging bestond in het begin van de jaren tachtig vooral uit blanke middenklassers, mannelijk en politiek conservatief, zonder enige affiniteit met de vrijheidsstrijd in Zuid-Afrika. Daardoor kon de zwarte Nkoli in de *Gay Association of South Africa* (GASA) die verbinding niet tot stand brengen,

ook al had hij binnen deze homo-organisatie een succesvolle zwarte groep opgericht. GASA liet hem zonder enige scrupules vallen na zijn arrestatie in 1984. Nkoli stond toen met 21 andere vrijheidsstrijders terecht op beschuldiging van moord en hoogverraad.

Achter de tralies van de gevangenis ontbrandden heftige ruzies over Nkoli's homoseksualiteit, die hij weigerde te verbergen. Een van de medegevangenen, de huidige minister van Defensie Mosiuoa Lekota, sprak op de begrafenis van Nkoli in 1998. Hij heeft een les geleerd van Si, zoals hij Simon liefdevol noemt. "Onze grondwet garandeert iedereen gelijkheid, ongeacht seksuele voorkeur. Wij zouden de geschiedenis tekortdoen als wij nu niet erkenden dat Simon de voorvechter was die dit onderwerp onder onze neus heeft geduwd." De impact daarvan ging verder dan de gevangenis muren, vindt Lekota.

Ook Edwin Cameron stelt dat de gelijke rechten voor homo's en lesbo's er zonder Nkoli nooit gekomen waren. "Hij is de centrale figuur, het onmisbare symbool van ons succes." Nkoli heeft bij de binnenlandse leiders van het ANC definitief de mythe ontmaskerd dat homoseksualiteit on-Afrikaans zou zijn. Hij werd tevens de verpersoonlijking van het recht op vrijheid voor iedereen, niemand uitgezonderd.

Timing was perfect

Terwijl midden jaren tachtig de repressie binnen Zuid-Afrika werd opgevoerd en activisten als Nkoli en Lekota achter slot en grendel verdwenen, vonden buiten Zuid-Afrika de eerste geheime ontmoetingen plaats tussen het ANC en de Afrikaner leiders en de zakenwereld. Over rechten voor homo's en lesbo's was binnen het ANC in ballingschap tot dan toe nooit gesproken. Daarin komt plotsklaps een verandering als

Ruth Mompati, lid van het bestuur van het ANC, in Londen wordt geïnterviewd door Peter Thatchell van de Britse anti-apartheidsbeweging. Homo's zouden geen mensenrechten nodig hebben, omdat ze allemaal blank en rijk zijn, stelt zij daarin. Edwin Cameron herinnert zich de uitspraken heel goed. "Het was het soort argument van iemand die nooit met de homo- en lesbogemeenschap te maken heeft gehad en het verraadde een visie waarin homoseksualiteit duidelijk gekoppeld was aan ras en klasse. En dat was precies de reden dat Simon zo onmisbaar was, omdat in de tijd dat Ruth deze opmerkingen maakte, deze onverschrokken zwarte homo in de gevangenis zat."

Thabo Mbeki, op dat moment hoofd van de publiciteitsafdeling van het ANC, gaf na de uitspraken van Mompati opvallend snel – binnen enkele maanden – een verklaring uit en stelde daarin dat mensenrechten voor iedereen golden, maar dat homoseksualiteit verder een privé-kwestie was.

Mbeki's uitspraak was voor de *Organisation of Lesbian and Gay Activists* (OLGA) in Kaapstad, opgericht in 1987, aanleiding om een delegatie naar Londen te sturen. De organisatie wilde daar gaan praten met Albie Sachs, momenteel constitutioneel rechter en toen een van de belangrijkste schrijvers van de conceptgrondwet van het ANC. "Wij waren net onderling aan het praten over de vraag hoe wij een luidere stem konden laten horen binnen links", vertelt Sheila Lapinsky, een van de initiatiefnemers van OLGA. "Het ANC was een grondwet aan het schrijven in ballingschap, maar de mensen in het land deden het werk aan de basis. We hadden daarom besloten het ANC te benaderen en daarnaast OLGA lid te maken van het UDF (de binnenlandse tak van het ANC). De verklaring die Mbeki uitgaf, bood ons de ruimte om te handelen; >

m o f f i e s

Homo's zouden geen mensenrechten nodig hebben, omdat ze allemaal blank en rijk zijn

mensenrechten zijn namelijk geen privé-kwestie! In 1989 gingen twee van ons naar Londen en ontmoetten daar Albie Sachs." En zo ontstond de eerste rechtstreekse onderhandeling tussen het ANC in ballingschap en homo's en lesbo's die actief waren in de binnenlandse strijd.

Cameron en Lapinsky vinden allebei dat de Engelse anti-apartheidsactivist Peter Thatchell hier goed werk heeft verricht, al verschijnt bij beide activisten een aarzelende glimlach op het gezicht als ze over hem praten. Er is een controverse gaande over het belang van zijn bijdrage, door Thatchell zelf in gang gezet: hij eist de exclusieve rechten op voor de totstandkoming van de grondwetsclausule. Maar Cameron vindt dat Peter Thatchell veel overeenkomsten heeft met Simon Nkoli. "Het zijn allebei personen met een kwetsbare en dappere integriteit, die geen concessies doen aan het establishment. Ik heb groot respect voor dat soort mensen."

En de timing was in dit geval perfect. "Zonder de opmerkingen van Ruth Mompoti had Mbeki, die zoveel andere dingen aan zijn hoofd had, zich nooit uitgesproken over homoseksualiteit, denk ik. Veertig jaar lang heeft het apartheidsregime gepoogd om het ANC als een monster te portretteren. Een stalinistisch en onchristelijk monster dat mensenrechten niet respecteert. De mate van propaganda was verbijsterend; elk schoolkind, zwart en wit, werd er door beïnvloed. Mbeki moest dit neutraliseren en het ANC presenteren als een gedistingeerde, tolerante organisatie die een hand uitstak naar iedereen." Tegelijkertijd schrok het ANC enorm van de woedende reactie van sommige internationale solidariteitsgroepen en reageerde daarom ongelofelijk snel, aldus Cameron. Zackie Achmat, een bekende homoactivist in Zuid-Afrika, verweest vorig jaar in een interview nadrukkelijk

Het ANC luisterde, soms met ongeloof, maar luisterde wel

naar de Nederlandse Anti-Apartheid Beweging (AABN). Om deze *klomp moffies* (groep homo's, MM), zoals hij de medewerkers van de AABN vriendschappelijk aanduidt, kon het ANC niet heen. De AABN heeft de maanden na Mompati's uitspraak veel ontmoetingen met het ANC aangegrepen om het onderwerp aan de orde te stellen. Het ANC luisterde, soms met ongeloof, maar luisterde wel. "Het belang van de verklaring van Mbeki in 1987 is dat het geen opportunisme was. Het is een strategische plaatsbepaling van het ANC geweest, die blijvende waarde bleek te hebben", besluit Cameron.

Cruciaal moment

De binnenlandse grond was ingezaaid door activisten zoals Nkoli. Ook Cameron – sinds het mislukken van zijn huwelijk in 1981 vastbesloten om zijn leven als homoseksuele man te integreren met zijn bestaan als advocaat van activisten – eiste door zijn handelwijze respect op. Ruth Mompati fungeerde vervolgens als *trigger* waardoor het onderwerp op de agenda van het ANC werd gegrift. Maar hoe wordt een toevallig voorval verheven tot een grondwettelijk thema binnen het ANC in ballingschap?

In dit volgende stadium was de Kaapse actiegroep OLGA cruciaal. Cameron benadrukt de bijzondere rol die Sheila Lapinsky heeft gespeeld. "Een prachtige sterke vrouw, ook met een enorme integriteit. Als je ooit homo zegt zonder ook de lesbo's te noemen, dan zal ze je middenin je toespraak onderbreken. Dan zal ze haar vinger opsteken en zeggen: 'Sorry, voorzitter, de spreker heeft mij zojuist beledigd en genegeerd, hij heeft mij uit deze vergadering geschreven en ik weiger genegeerd te worden'," lacht Cameron. "Zo'n vrouw is het! Ze is fantastisch. Zij werkte in de anti-apartheidsbewe-

ging vanaf het begin van de jaren zestig en behoorde tot de linkse beweging, vocht voor arbeidersrechten en riskeerde haar persoonlijke vrijheid."

"Lapinsky kende Albie Sachs vanaf het begin van de jaren zestig. Toen Sachs terugkwam in 1991 en hij lid werd van het constitutioneel comité van het ANC, nodigde zij hem uit om te komen praten. Albie Sachs was de sleutelfiguur binnen de constitutionele commissie, een visionair, een van de centrale figuren die de mensenrechtenparagraaf van het ANC formuleerde. Binnen het ANC was hij een van de belangrijkste voorstanders van gelijke rechten voor homo's en lesbo's; hij heeft een humane, liberale en inclusieve visie op mensenrechten en menselijke waardigheid."

Volgens Cameron was de ontmoeting tussen Albie Sachs en leden van OLGA in 1991 zeer succesvol. "Ik denk dat het ANC een bevestiging gaf van ons recht om opgenomen te worden in het bevrijde Zuid-Afrika. Het werd niet uitgesteld tot 'na de revolutie'. En dit stond mede vanwege de geloofwaardigheid van mensen zoals Sheila. En ik denk dat dit een ander cruciaal moment was. Het was opnieuw een *trigger* die ervoor zorgde dat de woorden 'seksuele oriëntatie' in het eerste grondwetsontwerp van het ANC was opgenomen." Dit ontwerp werd in 1992 op het eerste ANC-congres geaccepteerd.

Op een keukentafel

Volgens Albie Sachs hadden Kader Asmal en hijzelf de *Bill of Rights*, het onderdeel van de grondwet waarin de clausule over seksuele oriëntatie is opgenomen, *from scratch* geschreven. Op een keukentafel in Durban. Hij zegt in een eerder interview over dit ontwerp: "Ik denk dat het juist is om te zeggen ➤

HOOFDROLSPELERS

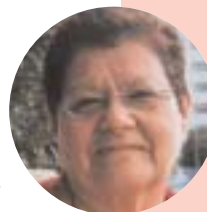
Edwin Cameron homo-activist en rechter aan het Hooggerechtshof. Voerde samen met advocaat Kevin Botha een effectieve lobby tijdens de politieke onderhandelingen over de grondwet.

Simon Nkoli homo en anti-apartheidsstrijder, die binnen het ANC de mythe doorbrak dat homoseksualiteit on-Afrikaans zou zijn.

Peter Thatchell Britse anti-apartheidsactivist, die via een interview met Ruth Mompati, lid van het ANC-bestuur in ballingschap, een principeuitspraak van het ANC over homoseksualiteit forceerde.

Albie Sachs rechter aan het Constitutioneel hof en sleutelfiguur bij het opstellen van de grondwet. Schreef samen met Kader Asmal de Bill of Rights, waarin de clausule over seksuele oriëntatie.

Sheila Lapinsky lesbo en anti-apartheidsstrijdster. Mede dankzij haar overtuigingskracht erkende het ANC de gelijke rechten van homo's en lesbo's.

dat Kader en ikzelf de twee *standard bearers* waren. Het was voor ons een kwestie van principe, eer en een fatsoenlijke maatschappij. Het was deel van de menselijke emancipatie, die zoveel voor ons betekende. Ik denk dat de helft van de vijftien leden van het constitutionele comité hetzelfde voelde, de andere helft ging akkoord omdat wij het zo belangrijk vonden.” Albie Sachs is er niet van overtuigd dat de homo- en lesbobeweging echt heeft bijgedragen aan de standpuntbepaling van het ANC. Hij erkent dat sommigen hebben geholpen om een positief klimaat te creëren en noemt in dit verband Edwin Cameron. Wat hij wél van belang acht, is de conferentie in 1990 in Lusaka, georganiseerd door de vrouwensectie van het ANC. Hier stond ook het thema homoseksualiteit op de agenda. “Het was voor het eerst dat een ANC-conferentie met officiële gedelegeerden stelling nam en steun uitsprak voor rechten van homoseksuelen en non-discriminatie”, aldus Albie Sachs. Dat hielp volgens hem tijdens het latere debat op het ANC-congres in 1992. Het ANC was overtuigd. Hierna begon de strijd om de seksuele oriëntatie in de conceptgrondwet te houden. Want er kon nog van alles misgaan voor de verkiezingen van 1994. De andere partijen in Zuid-Afrika moesten nu ook worden overtuigd. “De homo- en lesbobeweging moest nu een formele input hebben en toen verscheen ik weer op het toneel”, aldus Edwin Cameron. “Wij hebben geld ingezameld om de advocaat Kevin Botha eind 1992 en het grootste deel van 1993 aan te nemen als een consultant. Ons primaire doel was om de seksuele oriëntatie binnen het wetsontwerp van de *Bill of Rights* te houden, zodat het uiteindelijk aangenomen kon worden door alle onderhandelingspartijen.” Tijdens het onderhandelingsproces bestond een speciaal ontwerpcomité voor de *Bill of Rights*, dat elke discussie over de gelijkheidsclausule teruggarandeerde. “Ik kende drie van de vier leden persoonlijk. Het waren specialisten in wetgeving, onafhankelijk, maar betrokken bij de verschillende politieke partijen. Het debat ging erom of gekozen zou worden voor een ruime of een beperkte gelijkheidsclausule. Dit comité publiceerde zo’n veertien verschillende ontwerpen tussen juni 1992 en de twee-

de helft van 1993, toen de ontwerpgrondwet uiteindelijk was geaccepteerd. Onze input, die van Kevin en mijzelf, was zeer intensief. Wij konden optreden als vertegenwoordigers van de homo- en lesbobeweging, werkten samen aan voorstellen en Kevin deed enkele grootse interventies.”

“Wij hebben altijd het principiële standpunt ingenomen dat racisme tijdens de regering van de Nationale Partij een natuurlijke uitdrukking vond in homofobie. Het verbood elk alternatief voor een blanke paternalistische overheersing. Er was een functioneel verbond tussen racisme en homofobie. Hoe controleer je de seksualiteit van mensen? Op precies dezelfde manier als je interraciale seks controleert. Je moet dus hun slaapkamer binnengaan. En een zwart publiek in de late jaren tachtig of begin jaren negentig, begrijpt het argument van een advocaat, dat discriminatie van homo’s en lesbo’s vergelijkbaar is met de degradatie, de vernedering en ondergeschiktheid die zwarte Zuid-Afrikanen hebben moeten ondergaan tijdens apartheid. Je verlaagt mijn menselijkheid door mijn seksualiteit te controleren. Daarom moet je mij daarvan bevrijden door mijn gelijkheid in de grondwet te garanderen. Dat was het belangrijkste argument dat we gebruikten in onze gesprekken met het ANC, tijdens publieke bijeenkomsten en gedurende het onderhandelingsproces. Het resoneerde, het was de juiste tijd. Ons argument viel gewoonweg in geploegde aarde.”

Rechtstreekse aanval

Toch waren er wel degelijk enorme meningsverschillen tijdens de onderhandelingen. De nog steeds regerende Nationale Partij (NP) verzette zich fel tegen de opname van seksuele oriëntatie. In de tweede helft van 1993 was er een zeer kritiek moment in het onderhandelingsproces, vertelt Cameron. “Net voordat de grondwetsonderhandeling in zijn eindstadium was, zei de NP opeens dat zij de seksuele oriëntatie niet kon opnemen in de interim-grondwet, omdat dan pedofilie en beestachtige praktijken zouden worden gelegitimeerd. Altijd dezelfde argumenten”, verzucht Cameron. “Het was een rechtstreekse aanval op ons werk van dat jaar. Gelukkig was er toen een regering van nationale

eenheid geïnstalleerd en waren er schaduwministers aangesteld, naast iedere minister van de NP. Kevin haastte zich naar mijn kantoor op de universiteit. Het was rond lunchtijd en het voorstel moest voor 4 uur ’s middags in Kempton Park zijn, waar de onderhandelingen toen plaatsvonden. We werkten onder een enorme druk en bereidden toen in drie uur een voorstel voor dat deze argumenten weerlegde. Kevin nam het mee terug naar Kempton Park en beargumenteerde toen namens de homo- en lesbogemeenschap dat de redenering van de NP intellectueel verstoken was van elke redelijke inhoud.”

“Een ander zeer kritisch moment was kort daarvoor, in juni of juli 1993, toen het ontwerpcomité zelf besloot om een magere versie van de clausule te maken. Daarbij werd het gelijkheidsbeginsel gereduceerd tot de formulering dat niemand gediscrimineerd mag worden op grond van ras en sekse en dat iedereen recht heeft op een gelijke behandeling op welke grond dan ook. Het was zondagavond en ik belde elk lid van het comité op. Ik zei tegen ze: ‘Dit is de verkeerde weg, het geeft een verkeerde *spirit* in Zuid-Afrika, het benadrukt ras en sekse. Het is veel beter om een ruimere clausule te maken, waarbij zoveel mogelijk categorieën worden benoemd, zoals invaliditeit, leeftijd en seksuele oriëntatie, kortom zo inclusief mogelijk.’ En ik geloof dat deze telefoongesprekken ook hebben geholpen. Mensen hebben achteraf tegen mij gezegd dat mijn interventie invloed heeft gehad.”

Ook Albie Sachs herinnert zich deze momenten. “Dat was het enige echte gevaar tijdens het certificeringproces. Er was géén risico dat de onderhandelaars van het ANC opeens zouden zeggen dat ze tegen homorechten waren. Er was wél een risico dat ze zich er vanaf wilden maken en de hete aardappel zouden doorschuiven naar het parlement. Dan zouden we in moeilijkheden zijn geraakt, echte moeilijkheden.” In de nacht van 18 op 19 november 1993 werd de interim-grondwet uiteindelijk aangenomen, inclusief de felbegeerde brede gelijkheidsclausule •

Ons argument viel gewoonweg in geploegde aarde

Het tweede deel van deze reconstructie gaat over de periode na 1994, de totstandkoming van de definitieve grondwet in 1996 en het verloop van de homo- en lesbobeweging. Het verschijnt in het volgende nummer van Zuidelijk Afrika. De Metamorfose kwam tot stand dankzij een financiële bijdrage uit het NIZA Sector Media Plan.

Oisín is geboren in 1994. Hij woont in een van de mooiste wijken in Kaapstad. Zijn opa was een bekend anti-apartheidsstrijder.

Zijn opa werd minister in het kabinet van president Thabo Mbeki. Oisín wil later prof-cricketspeler worden. Voor de Protea's, het Zuid-Afrikaanse nationale team. Hij is al eens aanvoerder geweest van zijn eigen team, de *under elevens*-selectie. 'Toen hebben we helaas verloren, maar we werden niet ingemaakt, dus dat was weer positief. Maar misschien wil ik politicus worden. Als dat werkelijk in mijn bloed zit, ach, waarom niet? Dan ga ik bij het ANC, net als opa.'

Oisín vindt Zuid-Afrika een prachtig land, vooral voor de toeristen. 'Er zijn hier zulke mooie dingen te zien. De natuur is erg indrukwekkend en de huizen zijn dat ook. Alleen de criminaliteit is een probleem. De gangsters van de minibus-taxi's zijn gevaarlijk. Eh, daar weet ik niet het fijne van. Ik heb het gelezen in de krant. Ik lees elke ochtend de *Cape Times*. In de auto, wanneer mijn stiefvader me naar school brengt. Ik begrijp nog niet alle woorden. Zoals laatst 'racisme'. Dat heb ik op school moeten navragen.' Oisín kent het woord 'apartheid' evenmin, maar ziet op school wel dat kinderen elkaar pesten vanwege hun huidkleur. 'Er loopt een rotjochie rond op school – ik heb altijd ruzie met hem – die loopt te schelden op zwarte kinderen. Hij noemt iemand nooit bij de naam; hij zegt alleen 'hey you, black boy' of soms 'hey you, white boy'.

Tienjaar!

ANNEMIEKE VAN TWIJVER

Hij is nu van school gestuurd omdat hij tijdens een partijtje voetbal te ver ging – toen ging hij vechten. Ik weet inmiddels dat racisme slecht is. Opa vertelde dat niet zo lang geleden racisme bij de wet geregeld was. Gelukkig is dat niet meer zo, want dan waren wij arm geweest. Dan was

onze achtertuin niet weelderig, maar dor en triest.' Oisín heeft, naast cricket, nog een passie: surfen. 'Ik ga vaak naar het strand en dan surf ik op de kleine golfjes. Mijn ouders waren eens heel bezorgd omdat ze een donkere schim in het water zagen, vlakbij waar ik surfde. Ze dachten dat

het een haai was, maar het bleek een zeehond te zijn. Grappig beest hoor, met zwarte flippers. Nee, ik wil geen prof-surfer worden, daar verdien je lang niet zoveel mee als met cricket. Ik wil later namelijk een sportauto kopen. Een Lamborghini met GPS.' •

LICHTTE SHELL BELASTING-BETALERS IN ZUID-AFRIKA OP?

EVELIEN GROENINK EN RICHARD HENGEVELD

Op 17 januari 1980 zonk voor de kust van Senegal de olietanker Salem. Volgens de bemanning had het schip een lading olie afgeleverd in Durban. Dat bracht de wereld in rep en roer. Want de Salem vervoerde Shell-olie, afkomstig uit Kuwait. Had Shell International de verplichte oliesancties tegen het apartheidslaan doorbroken? Nee, zei Shell: het bedrijf wist van niets. De lading was voor een andere, niet nader genoemde maar heus heel fatsoenlijke, klant bestemd geweest. De olie was door de blijkbaar criminele scheepsbemanning gekaapt en tegen Shell's wensen in aan Zuid-Afrika geleverd. Shell vond dat behalve de dieven zelf – de Griekse kapitein van de Salem en een tussenpersoon in Rotterdam, die de zaak met Zuid-Afrika had geregeld – Zuid-Afrika zelf ook schuldig was. Dat land had immers de tussenpersoon voor de olie betaald zonder te verifiëren of deze zich wel de rechtmatige eigenaar mocht noemen. Shell spande een proces aan tegen Zuid-Afrika en Zuid-Afrika betaalde het bedrijf daarop dertig miljoen dollar. 'Jullie komen er nog schappelijk vanaf', liet het oliebedrijf het toenmalige regime in iets bureaucratischer taal weten, 'want wij hebben onze leverancier er 56 miljoen dollar voor betaald.'

Frontorganisatie

Het was die verklaring die jarenlang bleef rondspoken in het hoofd van PC Swanepoel, destijds chef van de onderzoeksafdeling van de National Intelligence Service. 'Ik kon de vele vragen rondom deze zaak niet van me af zetten', licht hij toe in een gesprek naar aanleiding van de publicatie van zijn boekje. 'Waarom liet Shell toe dat de olie op een ondeugdelijk schip met een half-criminele bemanning belandde? Waarom betaalde Shell volgens eigen zeggen zijn leverancier – Pontoil, een papieren eenpersoonsbedrijfje in Lausanne – zo'n ongebruikelijk hoog bedrag, en nog wel nadat de Salem al gezonken was? Het is in de oliebranche gewoonte om pas te betalen als je zeker weet dat je de waar binnen hebt. Dit was erg vreemd.'

Vijftienvier jaar na dato kan voormalig geheim agent PC Swanepoel de verdenking nog steeds niet van zich afzetten dat de Koninklijke Shell de Zuid-Afrikaanse belastingbetalers ('wit, bruin en zwart') dubbel liet betalen voor een vracht olie in het zogeheten 'Salem-schandaal'. In het voorwoord van zijn onlangs in eigen beheer uitgegeven boekje 'Die Salem en andere oliegeheime' spoort hij president Thabo Mbeki aan tot een 'gekoördineerde amptelijke heronderzoek'.

Ook aan de kant van Pontoil wrikte het, zo ontdekte hij. 'In faxen die verstuurd waren in het kader van het contract tussen Pontoil-tussenpersonen en de kapitein stond dat de olie 'om en nabij' 27 december 1979 in Durban afgeleverd zou worden. Het leek of Pontoil en de 'dieven' onder een hoedje speelden. Maar Shell heeft Pontoil nooit om compensatie of zelfs maar uitleg gevraagd.'

Swanepoel verdenkt Pontoil ervan dat het bedrijf vanaf het begin een frontorganisatie van Shell was. 'Olieleveranties gaan vaak via zulke tussenpersonen, zeker als er sprake is van sancties. Als de Salem niet gezonken was, had Pontoil de olie in opdracht van Shell aan Zuid-Afrika kunnen leveren en er had geen haan naar gekraaid. Maar door alle publiciteit rond het zinken van de tanker had Shell een probleem. Pontoil kon als papieren bedrijfje geen verantwoordelijkheid nemen voor

het ontduiken van de sanctie. Het was olie van Shell en Shell moest met een verklaring komen. Ik denk dat het bedenken van een verhaal over diefstal de enige uitweg was voor Shell.'

Fraude

Het is volgens Swanepoel ook mogelijk dat niet de Shell-leiding, maar Shell-'inladers' van de olie in Kuwait ervoor zorgden dat de lading in Zuid-Afrika belandde. 'Mij werd uitgelegd dat het in het oliebedrijf vaak voorkomt dat in de haven van de leverancier iets te veel olie per keer in het schip geladen wordt, en ook wordt afgeleverd bij de klant', schrijft Swanepoel. 'Na een paar vrachttjes heeft de klant een fikse hoeveelheid olie 'te veel', waar hij niet voor betaald heeft en hij zich niet van bewust is. Vervolgens kan eenzelfde hoeveelheid zonder problemen van de leverancier afgenomen worden en aan een derde klant afgeleverd: de tussenpersonen steken de betaling hiervoor in hun zak. De officiële klant komt er nooit achter dat hij deze lading

Poging tot omkoping in Salem-affaire

Van een ooster verlaggever

DEN HAAG — Een Tunesische zakenman heeft geprobeerd twee Nederlandse politierezervisten aan te kopen door ieder van hen een Mercedes 200 te laten kopen van 42.000 gulden aan te bieden.

Op die manier heeft de man, die in Amerika te rechtstaat, de reputatie van de rechterzware groep de grootste schonevraude aller tijden te bezitten.

De zakenman wordt ervan verdacht een belangrijk aandeel te hebben gehad in de fraude met de in 1980 voor de Westkust van Afrika toe zinken gebrachte olietanker Salem. Als het plan was geslaagd, zou de verbruikersorganisatie Lloyd's in Londen voor 20 miljoen dollar zijn opgeblazen. Het was de voorwaarde van de opstaande vorderingen tegen de man, die in 1979 in Zwitserland was gevlucht, en van de politierezervisten, die op het aanbod van de man, die signaal gaf dat hij was in te gaan op een aanpak van de zaak, dat de man zich in Zwitserland had begeven.

niet heeft ontvangen, want hij heeft immers al zo'n hoeveelheid binnengekregen. En hij heeft de leverancier daarvoor betaald ook, dus die merkt ook niets.'

In zijn jarenlange onderzoek ondervond Swanepoel medewerking van onverwachte kanten: van de tussenpersoon van de 'dieven' in Rotterdam, tot van de tot lange gevangenisstraf veroordeelde Griekse kapitein. Alleen in Zwitserland, met zijn bankgeheim, kwam hij niet verder en op het hoofdkantoor van Shell in Londen werd hij zelfs ronduit tegengewerkt. De betrokken medewerkers waren inmiddels overgeplaatst naar 'de andere kant van de wereld'; zei de woordvoerder. Hun adressen waren helaas niet beschikbaar waren en nee, Swanepoel kon ook de papieren niet inzien.

Onderzoekers – zoals van het Nederlandse Shipping Research Bureau, dat in de apartheidstijd de illegale olieleveranties aan Zuid-Afrika nauwgezet bijhield – zouden het onderzoek naar wat er precies gebeurde rondom de Salem net als Swanepoel graag willen heropenen. Er kunnen immers tal van lessen in 'maatschappelijk verantwoord ondernemen' uit worden geleerd. Zoals

hoe de mazen te dichten in internationale im- en exportregels, waar sanctie- of belastingontduikende oliemaatschappijen en tussenpersonen nog steeds doorheen weten te glippen.

Geen reactie

Misschien wil Shell nu wel iets meer tekst en uitleg geven dan indertijd aan PC Swanepoel? We legden een lijstje vragen voor aan Matt Samuel van Media Relations Shell International Limited in Londen en ontvingen de volgende e-mail: 'Het incident met de Salem vond bijna 25 jaar terug plaats. Sinds 1980 hebben verschillende instanties onderzoeken gedaan waaraan Shell alle medewerking heft verleend. Deze onderzoeken richtten zich op alle aspecten van de zaak; het publiek is van veel informatie voorzien. We zijn niet in staat om opnieuw op de zaak te reageren.' Shell verkoos tevens om niet te reageren op een vraag naar de reden van een betaling van 6 miljoen rand door Shell aan Zuid-Afrika in 1996 – aan het licht gekomen in een onderzoek van de Zuid-Afrikaanse nationale ombudsman – onder de aanduiding 'herwonnen geld in de Salem-zaak' •

HET PAROOL

DONDERDAG 6 FEBRUARI 1986

LAND

De jaar geëist in fraudezaak Salem

Plaatsen bij rol Shell

De zaak van de olietanker Salem, die in 1978 in de Zuid-Afrikaanse zee zakte, is nu 8 jaar geleden. De rol van Shell in de zaak is nu onderzocht door de ombudsman van de Zuid-Afrikaanse regering.

GERUCHTMAKENDE AFFAIRE MET OLJETANKER VOOR RECHTER

Olie-expert getuigt in Salem-affaire

Van onze verslaggever THEO NIJHUIS ROTTERDAM — De Zuidafrikaanse rechter in de Rotterdamse zaak heeft nu de rol van de Rotterdamse zeebeheerder Anton R. Huis in de zaak van de olietanker Salem in de Zuid-Afrikaanse zee in 1978 onderzocht. De rechter heeft nu de rol van de zeebeheerder van de olietanker Salem in de Zuid-Afrikaanse zee in 1978 onderzocht.

Een fantasierijke thriller

De verontwaardiging van de Nederlandse regering over de rol van de olietanker Salem, die in 1978 in de Zuid-Afrikaanse zee zakte, is nu 8 jaar geleden. De rol van Shell in de zaak is nu onderzocht door de ombudsman van de Zuid-Afrikaanse regering.

Het is duidelijk, dat de zaak van de olietanker Salem, die in 1978 in de Zuid-Afrikaanse zee zakte, nu 8 jaar geleden is. De rol van Shell in de zaak is nu onderzocht door de ombudsman van de Zuid-Afrikaanse regering.

Plantation Road, Johannesburg

De donkere kamer van Eli Weinberg

Contactafdrukken trouwfoto's Nelson en Winnie Mandela's, 14 juni 1958.

In Beeld

FOTO'S: ELI WEINBERG

'All kinds of Photographic Work undertaken by Eli Weinberg Photographer. 11 Plantation Road, Gardens, Johannesburg', was halverwege de vorige eeuw een bekende annonce in Johannesburg. Op 19 april zendt de VPRO de documentaire 'De donkere kamer van Eli Weinberg' van Rudi Boon en Hans Fels uit. Daarin leren we Weinberg kennen als een van de pioniers van de sociale documentaire-fotografie in Zuid-Afrika. Tot in detail legde de fotograaf de leef- en arbeidsomstandigheden van de zwarte bevolking vast. Maar ook het verzet tegen de apartheid – de demonstraties, de pasverbrandingen, de arrestaties – is gedocumenteerd.

In 1929 emigreerde Weinberg van Letland naar Zuid-Afrika. Daar sloot hij zich onmiddellijk bij de communistische partij aan. Zijn betrokkenheid kwam hem op huisarrest en later gevangenisstraf te staan. Zijn werk werd verboden. In 1976 raadde het ANC de fotograaf aan om in ballingschap te gaan. Hij overleed in 1981 in Tanzania.

Het meest bekend werd Weinberg, als 'hof-fotograaf' van ANC-leiders als Mandela, Sisulu, Tambo, Dadoo, Luthuli en Fischer. Weinbergs werk uit de jaren vijftig – op deze pagina's naar voren gehaald – registreert het verzet, de repressie en de verwachtingen kort voor beweging en leiders werden verbannen en vastgezet. Tot ver in de jaren zeventig hielden alleen foto's de droom van een vrij Zuid-Afrika in stand •

'De donkere kamer van Eli Weinberg', maandag 19 april, Tegenlicht, 22.00 uur, Nederland 3.

DAY OF PROTEST when everyone stays home
POLICE MEN'S MERE OFFICE THING

AWAY WITH
POLICE RAIDS
AT DAWN.
FREEDOM NOW

ANC-school in
Germiston,
Johannesburg, jaren
vijftig. Vlnr. Bernard
Molewa, Peggy Ras,
Simon Maku,
Prince Angus Mpike
en Pauline Makue.

De begrafenis van Ida Mntwana in 1956. De kist wordt gedragen door ondermeer Winnie Mandela, Albertina Sisulu en Viola Hashe.

Afvoeren van arrestanten bij Hoogverraad proces, 1956.

Acties tegen de paswetten leidden tot tienduizenden arrestaties, jaren vijftig.

Dienaren van de apartheid. Van links naar rechts: Victor Leibbrandt, de Bantucommissaris en magistraat in Bizana (Transkei), T. van Heerden, Bantucommissaris in Lusikisiki (Transkei) en een veiligheidsman.

De Swakopmund Observer

krant tussen wandelende duinen

Waarde Lezers,

Aan de westkust van Namibië ligt Swakopmund niet ver achter de 'wandelende duinen', een van onze grootste toeristische attracties. Hier achter wonen de vele volkeren van mijn land en het zuiden van Afrika. Vroeger was Swakopmund een Duitse kolonie. De 'Observer' is een uitkijkpost die weinig ontgaat. Onze belangrijkste interesse: het vrije woord in onze regio (en soms elders ter wereld). Want hoezeer onze duinen soms op drift raken: niemand verdient het zand in de ogen te worden gestrooid.

Heinrich Otjiwarongo,
Hoofdredacteur
(h.otjiwarongo@hotmail.com)

Cash, car en cell phone
**Schrijfclub tegen
suikeroompjes**

Smachten naar waarheid en informatie Nieuwe krant in Zuid-Afrika

Zuid-Afrikaanse bedrijven slaan hun slag in heel Afrika, ook in Nigeria. Andersom gebeurt dat veel minder, tot ergernis van onder anderen de Nigeriaanse krantenman Nduka Obaigbena, die in zijn land ThisDay en ThisWeek uitbrengt. Hij nam zich voor in tegengestelde richting te gaan en na wat aanloopp problemen verscheen 7 oktober 2003 de Zuid-Afrikaanse ThisDay. De hoofdredactie van de nieuwe krant is gevestigd in Johannesburg. Hoofdredacteur Justice Malala heeft 120 mensen in dienst. Hij wist de *crème de la crème* van de Zuid-Afrikaanse journalistiek aan zich te binden. Dat mocht ook wel, want naar verluidt is

Malala (33) de best betaalde hoofdredacteur in het land. ThisDay richt zich op de opkomende zwarte en de gevestigde blanke middenklasse. Malala schetst zijn publiek als progressief, vermogend en geïnteresseerd in internationaal nieuws, economie, onderwijs en mode. 'Ons volk heeft lange tijd gesmacht naar waarheid en informatie', schrijft Malala op de site www.thisdaysa.co.za. 'In een wereld waar iedereen in een

handomdraai informatie kan googelen, moet een krant informatie verschaffen die niet op tv of Internet is te vinden. ThisDay is uitermate geschikt om dat te doen.' In tegenstelling tot veel andere Zuid-Afrikaanse kranten besteedt ThisDay veel aandacht aan Afrika. Op de voorpagina is misdaad doorgaans opvallend afwezig. Hij heeft drie jaar de tijd – en Nigeriaans geld – om van de krant een succes te maken. Eind 2004 is een oplage van 100.000 ingecalculeerd.

Sociaal drama op Bush Radio

Bush Radio, een community station in Kaapstad heeft de eerste afleveringen uitgezonden van Cape Town Belle, een hoorspel met sociaal drama van de bovenste plank. Hoofdperson is Isabelle, een zestienjarige uit Congo, die bij haar oom Patrice komt wonen. Die is getrouwd met Tilly, een Kaapse. Isabelle's beste vriend is Lolo wiens zuster lesbisch is en seropositief. En dan is er Wouter van Dewenter, een truckbestuurder met een 'laag verleden'. De serie wordt geschreven door Alkemy, een groep van jonge dichters en andere kunstenaars.

Sister Namibia, dat maandelijks in Windhoek verschijnt, heeft een schrijfclub voor meisjes opgezet. De leden, allemaal van de middelbare school, hebben inmiddels de strijd aangebonden met de zogenaamde *sugar daddies*. Aanleiding vormde de zelfmoord van de zeventienjarige Ndesihafela Sadrach, die door een hoge politieofficier aan de haak was geslagen. Inmiddels is de man geschorst. Volgens de leden van

de schrijfclub draait het voor veel meisjes allemaal om drie C's: cash, car en cell phone. En daar maken oudere mannen gebruik van. 'Ze voelen zich jonger als ze met een jong meisje naar bed gaan', schrijft Alda Elisa in de schoolkrant van Goreangab Junior Secondary School. Eigenlijk vindt ze dat een 'gebrek aan zelfrespect.' Maar 'de gemeenschap moet het niet pikken en ertegen vechten.'

Verlossing van een slecht geweten

Daklozenkrant via het internet

Stinkend rijk en een slecht geweten. De Johannesburgse daklozenkrant *Homeless Talk* heeft er iets op gevonden. Binnenkort lanceert de krant een Interneteditie. Kosten: vijfhonderd rand (55 euro) per maand. 'Sommige mensen zien de verkopers als bedelaars', zegt Philip Coetzer, secretaris

van het stichtingsbestuur van de uitgeverij. 'Maar beter is om ze te zien als kleine middenstanders.' Ongeveer vierhonderd medewerkers verkopen maandelijks zo'n dertigduizend exemplaren van de krant. De beste draaiien een omzet van 2800 rand, zo'n 310 euro. Met de opbrengst van de Internet-

editie, die vooral onder bedrijven abonnees hoopt te werven, wil Coetzer een fonds beginnen waaruit training van toekomstige middenstanders kan worden gefinancierd. 'Maar ook voor begrafeniskosten of medische zorg kan een beroep op het fonds worden gedaan', aldus de secretaris.

Zo gezegd

"De *Daily News* moet niet klagen wanneer de waarheid wordt gezegd: de krant is een spreekbuis voor Rhodesiërs en criminele homo's." PERSVERKLARING VAN HET DEPARTEMENT VAN INFORMATIE, ZIMBABWE

"De drukkerij meldde ons dat het papier vanaf komende week 'op' zou zijn. De krant moest haar eigen drukpapier maar regelen."

Mario Paiva – redacteur van het onafhankelijke dagblad *Agora*, Angola.

Sensational reporting

Women's Media Watch, een onderdeel van het Zuid-Afrikaanse Instituut voor Media en Gender, verzet zich tegen de wijze waarop de media in dat land berichten over vrouwenmishandeling. De aanpak is vaak 'sexy', aangedikt of juist relativierend. In alle gevallen getuigt het, volgens Media Watch, van een gebrek aan inzicht in wat er nu precies aan de hand is.

Nederlands voorlichtingsblad zwijgen opgelegd

Internationale Samenwerking (IS), een uitgave van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken, mag het regeringsbeleid niet langer kritisch volgen. De hoofdredacteur van het blad moet op zoek naar een andere functie. Volgens www.oneworld.nl wordt gevreesd voor een 'ontwikkelingspravda'. Het maandblad heeft ruim 120.000 abonnees en schrijft over de effecten van het buitenlandse beleid van de Nederlandse regering. Maar

ook mode en hiphop zijn aandachtspunten in de formule van het blad. Voormalig minister Pronk bemoedigde zich niet met de inhoud van *International Samenwerking*. Volgens oneworld keek voormalig minister Herfkens er een beetje op neer.

Minister Van Ardenne zou zich, volgens bronnen op het ministerie, hevig gestoord hebben aan een artikel dat in het oktobernummer van vorig jaar

verscheen. Daarin uitten vier deskundigen stevige kritiek op het beleid van de minister. Volgens diezelfde bronnen heeft Van Ardenne in niet mis te verstane woorden duidelijk gemaakt dat het zo niet langer kon. In plaats van kritiek in haar eigen blad wil ze haar beleid er juist beter in gaan 'verkoopen'. Een woordvoerder van het ministerie zegt dat is geen 'hermaster's voice' zal worden. 'Dat is helemaal niet van deze tijd.'

SOUTH AFRICA, TEN YEARS OF FREEDOM: TEN + ONE SONG

GWEN ANSELL

In het kader van het apartheidproject om stamverbanden 'in ere te herstellen', voerde de regering in 1962 'Bantu Radio' in: terwijl in de steden eentalige muziek de etnische identiteit moest bevorderen, moest in de rurale 'bantustans' (thuislanden) de traditionele muziek van de regio worden uitgezonden om etnische scheiding juist te promoten. Blank en zwart en zwart en zwart werden uit elkaar gehouden. En hoewel tot die tijd zwarte musici in hun muziek vaak openlijk politieke en sociale kwesties in hun muziek aan de orde stelden, werden zulke teksten vanaf toen streng gecensureerd.

Nu de muren zijn geslecht, bloeit er van zoveel kanten zoveel nieuwe muziek op dat één cd nooit het hele spectrum recht kan doen. *South Africa, ten years of freedom: ten + one song* biedt een keuze uit het aanbod van het onafhankelijke label Sheer Sound. Dit label zelf is al een graadmeter voor de enorme vooruitgang die de muziek heeft geboekt. Terwijl de grote labels zich vastklampten aan de oude formules of Amerika bleven nadoen, startte Sheer in de woorden van oprichter Damon Forbes 'met niet meer dan 1500 rand en een droom, want onze muziek is een van de grootste rijkdommen die wij in dit land bezitten'.

De cd biedt een dwarsdoorsnede van hedendaagse jazz, traditionele muziek en kwaito, een bonte lappendeken die alle scheidingen uit het verleden trotseert.

De jonge zanger ShaluzaMax Mntambo waarschuwt voor leugens in een relatie en de pijn die dat veroorzaakt. Zijn traditionele maskandibenadering van de tekst – 'Twee of vier regels', aldus Mntambo, 'die de luisteraar zelf kan interpreteren' – mengt prachtig met de klanken van Zoeloe-gitaarveteraan Johnny Chonco. Trompettist Marcus Wyatt's woordenloze *Gebed voor Nkosi* is een herinnering aan de gestorven Nkosi Johnson, Zuid-Afrika's jongste aids-activist. In *Romeo and Alek* beschouwen jazzsaxofonist McCoy Mrubata en zangeres Gloria Bosman ras en schoonheid op een tekst van dichter Thulani ka Mkhize. Bosman zingt in haar eigen Umuntu Wakho de lof van

Met zijn diversiteit van etnische en taal-

gemeenschappen biedt Zuid-Afrika rijke

mogelijkheden om een versmelting tot

stand te brengen in de muziek. Maar ten

tijde van de apartheid was dat verboden;

de staat deed er alles aan om de populaire

muziek te beheersen. Radio was daarvoor

een machtig instrument.

haar talentvolle, multiraciale begeleidingsband, die ten tijde van de apartheid in deze samenstelling nooit zou zijn geaccepteerd. Gitarist Louis Mhlanga en de Nederlandse bassist Eric van der Westen storen zich evenmin aan scheidslijnen of muzikale genres. Zij werken nu bijna zes jaar samen. 'We moesten uitzoeken hoe we de muzikale afstand tussen ons konden overbruggen', vertelt Mhlanga. 'Dat heeft tijd gekost. Maar nu beginnen we gewoon te spelen – en it's there.' In Mhlanga's solonummer Mari Hakanua overbrugt hij de grens tussen Zuid-Afrika en de rest van het continent met duizelingwekkende licks uit de

muziek van Zimbabwe. In *Oxtinato* van pianist Paul Hanmer wordt een brug geslagen naar de klassieke muziek via een samenspraak van klarinet, cello en piano. Gitarist Prince Kupi en saxofonist Moses Khumalo laten zien welke kanten de jongste jazzgeneratie op gaat: Kupi in strakke, levendige dance-muziek van de internationale ster Andy Narell, Khumalo in een weemoedige herinnering aan zijn overleden collega, de briljante en talentvolle jonge pianist Moses Molelekwa.

Molelekwa waagde een enkele keer de sprong van jazz naar kwaito, net als het duo Slick One Feat TC doet in *Don't You Know?*. Kwaito heeft zijn wortels in de Amerikaanse 'bubblegum'-popmuziek van de jaren tachtig, maar wijkt daar inmiddels, dankzij onder andere de invloed van de koningen van de townshipstijl, de pantsulas, en geïmporteerde house-platen sterk vanaf. De songs met hun zware baslijnen en de in township-slang gezongen teksten, gegoten in typisch Afrikaanse vraag- en-antwoordpatronen, zijn de nieuwe sound van de Zuid-Afrikaanse jeugd.

De onderwerpen en levensverhalen van de dj's ten slotte, vertellen hoopvolle verhalen over de nieuwe democratie. Gurash zingt de lof van Mapetla, de wijk van Soweto waar ettelijke sterren uit de muziek wonen. De mixen van Slick zijn gebaseerd op een caleidoscopische muziekkennis die hij bij de Zuid-Afrikaanse staatsomroep heeft opgedaan. De succesrijke crossover-dj Mbuso heeft op het jongerenradiostation Y-FM een eerste klas dance-programma, en zijn bedrijf Soul Candi is de grootste vinylimporteur van het land. En wat is dat andere geluid dat je nog op de achtergrond hoort, door de muziek heen? Het rammelen van de architecten van de rassenscheiding, die zich in hun graf omdraaien •

Gwen Ansell is als jazzcriticus aan de Zuid-Afrikaanse krant *Business Day* verbonden. Haar boek *Soweto Blues: Jazz and Politics in South Africa* komt in september 2004 uit bij Continuum (New York).

Wits Kids

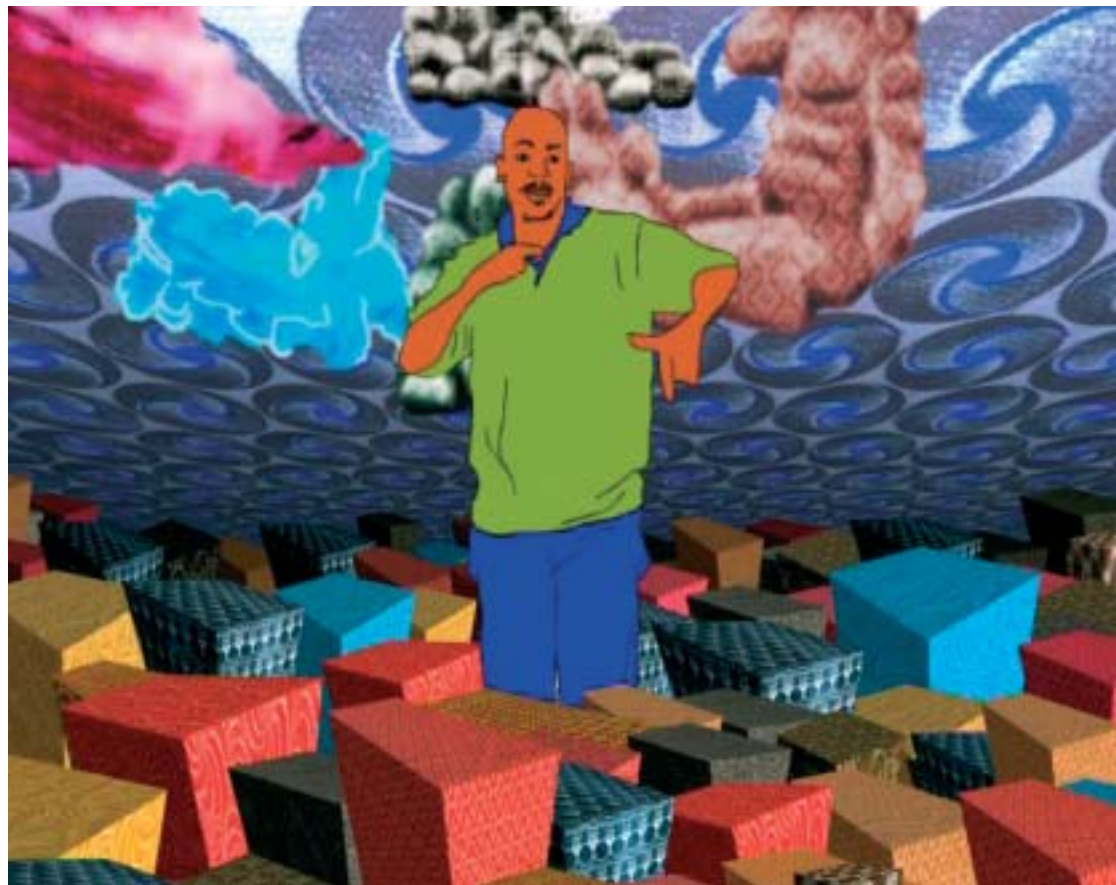
ELTJE BOS

In het centrum van Johannesburg klinkt één niveau boven het lawaai van de straat tussen paarse en oranje muren het gezoem van computers. In de verschillende lokalen van de multimedia-afdeling van de Technikon van de Witwatersrand, zoals de school officieel heet, wordt gezweet op nieuwe websites, muziekclips, cartoons, strips, posters en bladen. De studenten die naar de beeldschermen staren, zijn bijna allemaal zwart. Dat is in Zuid-Afrika normaal en opmerkelijk tegelijk. De meeste computerbedrijven, vormgevers en Internet providers hier zijn overwegend blank. 'Dat gaat veranderen', zegt Marc Edwards, docent aan de school en beeldend kunstenaar. 'Er wordt nu al door alle mogelijke bedrijven aan onze studenten getrokken.' Dat leidt dan tot de typische spagaat die het transformatieproces in Zuid-Afrika kenmerkt. Dat proces is erop gericht het feit dat de meeste Zuid-Afrikanen zwart zijn op alle niveaus zichtbaar te maken: in de middenklasse, in de ambtenarij, in het zakenleven en dus ook in de wereld van reclame en marketing. Maar vooralsnog is het blanke expertise,

De technische hogeschool van Johannesburg, Wits, leverde eind vorig jaar de eerste generatie zwarte multimedia-ontwerpers en IT-specialisten af. Computerbedrijven, vormgevers en Internet providers bieden tegen elkaar op om ze binnen te halen. Inmiddels heeft een aantal studenten een eigen bedrijf opgericht.

van het ondernemerschap bijbrengt. Zo wordt onderricht hoe je met de klant omgaat, hoe je uitlegt wat de mogelijkheden zijn, hoe je helder de vraag formuleert, hoe je technotaal vermijdt en hoe je uitlegt welke stappen gezet moeten worden om het doel te bereiken. Ook assisteert de afdeling bij het binnenhalen van commerciële opdrachten en profiteert daarvan mee door provisie in >

zoals die van Edwards en al zijn collega's, die het artistieke talent onder zwarte studenten vormt en verfijnt. Omdat het werk van de studenten verrassend, cool en hip is, bieden bedrijven hen aanzienlijke salarissen, hoewel ze in de ogen van Edwards, eigenlijk nog niet in alle opzichten al als professional kunnen worden aangemerkt. 'Een van onze studenten heeft onlangs als eerste zwarte Zuid-Afrikaan een muziekclip afgeleverd. De platenlabels bieden tegen elkaar op om hem binnen te halen, maar als hij het even niet meer weet, komt hij naar ons voor technisch en commercieel advies.' Inmiddels heeft de school een afdeling opgericht die de studenten de beginselen

De nieuwe site seeing being seen is een ontmoetingsplek voor Zuid-Afrikanen en Nederlanders.

De verschillende secties richten zich ondermeer op jongeren (*Youth*) en reizigers (*The Journey*). De sectie *Business class* bedient zakenmensen met informatie over maatschappelijk verantwoord ondernemen. *Helpmekaar* is een etalage van projecten op het gebied van ontwikkelingssamenwerking tussen Nederlanders en Zuid-Afrikanen. Tevens bevat de site een *magazine* en een overzicht van activiteiten op het gebied van culturele uitwisseling tussen beide landen.

te houden. Een welkome bron van inkomsten voor een school die veelvuldig het technologische machinepark moet vernieuwen.

Door beeldend kunstenaar Clifford Charles geattendeerd op het bestaan van deze multimedia-afdeling kwamen onlangs de samenstellers van www.see.org.za, een website die zich adverteert met de ondertitel 'holland meets south africa meets holland' bij Wits terecht. De site is een initiatief van het NiZA en het in Johannesburg gevestigde Institute for the Advancement of Journalism (IAJ). De samenstellers vroegen de multimedia-afdeling een nieuw ontwerp voor hun site maken. Inmiddels hebben Brian Moono, Zibusiso Mkhwanazi en Tsoanelo Modise het grove raamwerk afgeleverd. In de loop van april wordt 'see' opnieuw gelanceerd.

Brian is het creatieve brein achter de nieuwe site. Zijn interesse voor muziek en geluid zijn gewekt op *Athlone Boys*, zijn middelbare school waar hij het museum beheerde, nieuwe artefacts verwierf en in het schoolkoor zong. Beeldende kunst zat in zijn vakkenpakket maar al snel realiseerde hij zich dat juist de combinatie van muziek, geluid en bewegend beeld hem het meest aansprak. De technologische kennis leerde hij uit boeken en later van Andries Odendaal, een ingenieur die een programmeertaal voor grafisch ontwerp heeft bedacht. Om tot de multimedia-afdeling toegelaten te worden, moet je eerst een jaar beeldende kunst studeren. 'In dat jaar ben ik gaan begrijpen dat het in de kunst en ook bij het ontwerpen om een concept gaat. Eerst het idee dan de uitvoering.' Naast Odendaal behoren de webartiesten Joshua Davis (vs) en Yuko Nakamura (Japan) als ook de Italiaanse schilder Leonardo da Vinci tot zijn inspiratiebronnen. Door zijn *headphone* luistert hij doorgaans naar Mozart. De beelden in zijn werk haalt hij overal vandaan; zodoende ademt zijn werk een universele sfeer uit.

yhoyhoyho!

PRUDENCE MBEWU

Wat is het leuk om de enige zwarte juf te zijn op deze witte school. Die blonde kinderen willen steeds maar kappertje spelen met mij – gewoon een smoes om aan mijn haar te kunnen zitten. Ik vind het niet erg. Toen ik klein was, wilde ik ook aan het haar zitten van de blanke kinderen in het huis waar mijn moeder werkte. Maar de blanke ouders zijn anders dan wij Afrikanen. Altijd maar glimlachen naar hun kind, zelfs als het stout is. 'Nee liefje', zeggen ze dan, 'niet doen, my skattebollekie.' Als wij Afrikanen boos zijn, dan zal het kind het ook weten. Je kijkt ongelukkig en je roept 'YHOYHOYHO!'. Ik vraag mij af hoe die blanke kinderen het verschil moeten leren tussen goed en kwaad. Terry is de ergste van allemaal. Yhoyhoyho, hij is niet zomaar stout, hij doet echt lelijk. Ik hou van hem, ik doe mijn best om hem terecht te wijzen maar het valt niet mee. Op een dag was ik helemaal op, en toen de kinderen buiten waren, zei ik tegen de blanke hoofdonderwijzeres dat ik nog nooit zo'n stout en lastig blank kind had gezien. Dat was niet gemeen bedoeld, ik verbaasde mij gewoon over hem. Wij zijn opgevoed met de gedachte dat blanke kinderen mooi en blond en engelachtig zijn. Als Terry een zwart kind was geweest, had ik niet voor zo'n raadsel gestaan. Van onszelf weten wij wel: wij zijn wilde rakkers, wij moeten worden getemd! Het hoofd van mijn school vertelt graag dat zij mij heeft getemd, zo brutaal en koppig was ik in het begin. Tja, ik weet wat mijn rechten zijn...

Ik zag dat zij zich ergerde aan wat ik vertelde over Terry, omdat ik iets naars zei over iemand met haar eigen huidskleur. En ja, de volgende dag kwam zij binnen met: 'Hé Pru, ik zag daarnet een afzichtelijk lelijke zwarte bij het winkelcentrum en alle kinderen hielden hem voor de gek.' Ik zei alleen maar 'O, leuk'. Maar ik had wel door dat zij mij met gelijke munt betaalde!

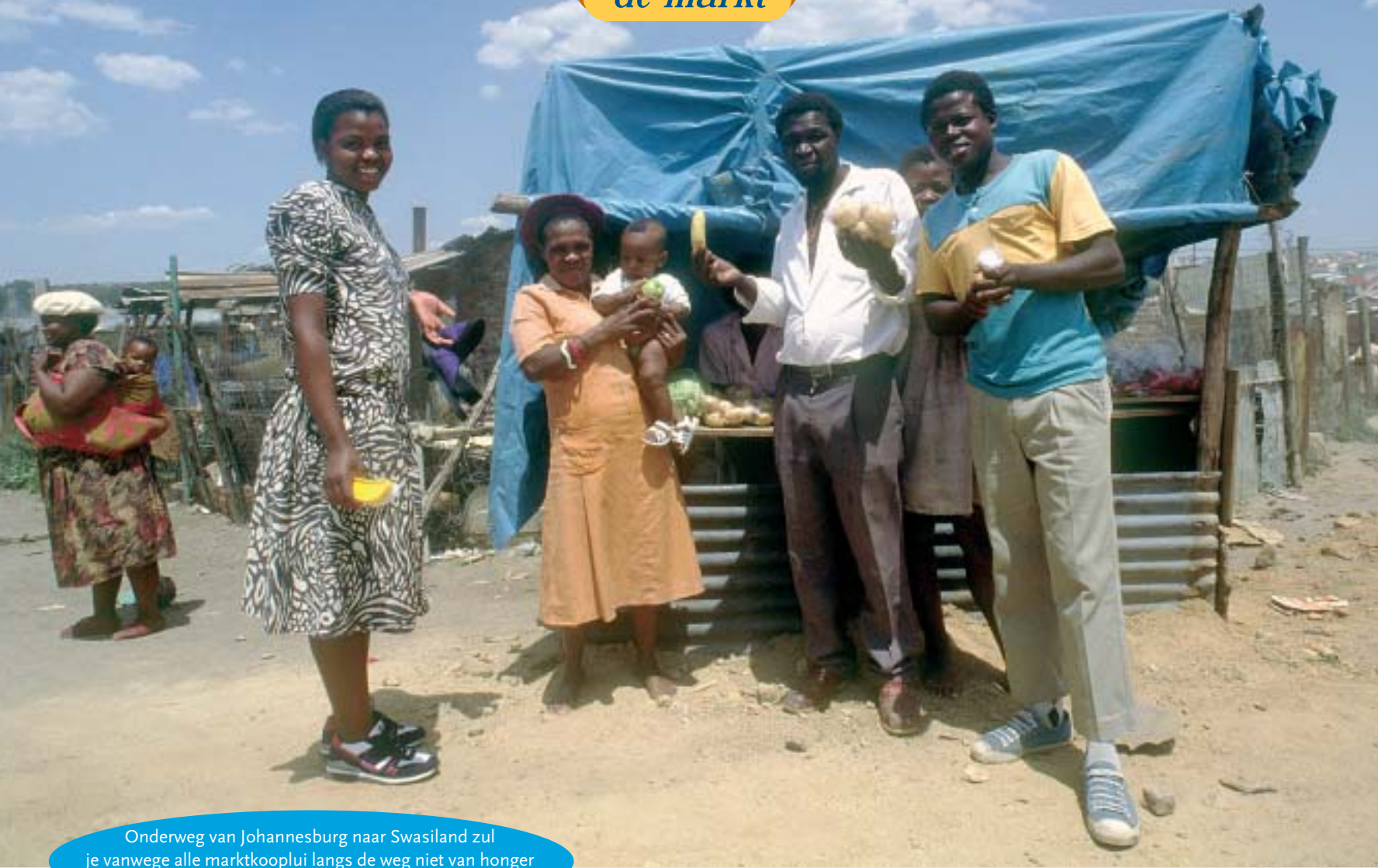
Prudence Mbewu is onderwijzeres in Centurion, Zuid-Afrika

FOTO'S: ELLEN ELMENDORP

Zibusiso, die binnenkort aan de technische afdeling afstudeert, heeft inmiddels zijn eigen bedrijf opgezet: Csonke Resolutions. 'We zijn jong, ongetrouwd en hoeven nog geen monden te vullen. Daardoor kunnen we risico lopen', zegt hij. Maar de kans dat het bedrijf niet uit de verf komt, lijkt klein. Inmiddels rekt het verschillende loterijen, IQ, een grote ontwikkelaar in het centrum van Johannesburg, het veiligheidsbedrijf Mazwai en accountantskantoor Deloitte en Touche tot zijn klanten. Een oom in zaken is Zibusiso's grote voorbeeld. 'Tijdens vakanties zocht hij me op en meestal had een laptop bij zich', herinnert hij zich. Meester Marais, een docent Engels, gaf met naschoolse tekenlessen de jonge student een creatief duwtje. In de bibliotheek van Kathlehong, een township ten westen van Johannesburg, kon hij zijn nieuwsgierigheid naar computers en techniek bevredigen. 'Toen de oude computer van de bibliotheek het begaf, bood ik aan die te repareren. Het lukte! Daarna kwamen de mensen bij me als ze een technisch probleem hadden.' Zibusiso kan zodoende zijn studie aan Wits financieren uit de opbrengsten van Csonke.

Tsoanelo noemt zijn 'leraar beeldende kunst' als inspirator. Het blijkt dezelfde Marais te zijn, een paar jaar later op een andere school. Dat Tsoanelo's vader hem voorhield dat je in je leven moet doen wat je wilt, bood hem houvast. Zijn moeder daarentegen was niet zo enthousiast over zijn beroepskeuze, maar 'dat trekt nu bij'. Hij groeide op in Puthaditjaba in het voormalige thuisland Qua Qua in het zuidoosten van de Vrijstaat provincie. Net als Brian bezocht hij een aanzienlijk aantal scholen. Ook Tsoanelo is bij Csonke betrokken, een groot bedrijf ziet hij niet zitten. De webkunstenaars Joshua Davis en André Venter (Zuid-Afrika), de quilt-vervaardiger David Small (VS), de film- en geluidskunstenaar Ian Andrews (Australië) en Yinka Shonibare (zie achterpagina) zijn zijn voorbeelden •

Onderweg van Johannesburg naar Swasiland zul je vanwege alle marktkooplui langs de weg niet van honger of dorst omkomen. – Leon Hermans, fotograaf –

Street Wire

In 2000 ging in Kaapstad het Community Based Tourism Development van start. Inmiddels maken zeventig vrouwen en mannen de mooiste hebberingetjes.

De kleurrijke kralenkoppen zijn onder meer te koop in de winkel van Street Wire: 77 Short Market Street, Kaapstad.

Overigens meldden we in het vorige nummer van Zuidelijk Afrika dat werk van Mathopelo Ngaka's Monkebiz Bead alleen in Khayelitsha township te koop is. Maar lezer Trudy van Bemmelen vond uit dat de poppen ook in het centrum van Kaapstad te koop zijn en wel in 43 Rose Street.

Goede werken

Stichting Tania Ruth Leon

In 1986 richtte de Zuid-Afrikaanse verpleegster Tania Ruth Leon een studiefonds voor zwarte vrouwen op. 'Dat kwam door haar nichtje', vertelt Joke 't Hart, voorzitter van de inmiddels naar Leon vernoemde stichting. 'Die kon in Zuid-Afrika geen beurs krijgen.' Tien jaar later overleed Leon op 51-jarige leeftijd. Met de stichting houden enkele honderden vrouwen de herinnering aan haar in stand en tevens de steun aan jonge zwarte vrouwen op gang. Liesbeth Daniels, penningmeester van de stichting: 'We zetten ons in voor het Rural Education Access Programme in Kaapstad. Ze helpen schoolverlaters aan een overbruggingsbeurs voor wie op weg is van middelbaar naar hoger onderwijs. In Zuid-Afrika kom je pas voor een beurs in aanmerking als de opleiding je heeft toegelaten en ingeschreven. Daar gaat nogal wat tijd overheen.' Wie meer wil weten, bezoekt www.studiefondszuidafrika.nl of belt Joke 't Hart: 020-622 3096.

Muziek Zambia roadside

'Aanstekelijk, urgent', schreef Roots. 'Volstrekt verslavend', aldus Rootsworld. De opnamen van de in Utrecht wonende, in Zambia geboren Michael Baird zijn overal enthousiast ontvangen. Tussen 1996 en 2002 maakte Baird veldopnamen in Zambia, betaalde de lokale musici goed (heel uitzonderlijk) en maakte afspraken over royalty's. Unieke gitaarstijlen, vaak met zelfgemaakte gitaren of 'banjo's', prachtige meerstemmige samenzang, pakkende melodieën en ritmes, sociaal bewogen teksten en een paar meesterlijke drummers. De cd kan besteld worden via www.swp-records.com.

Grote trek Koken met rooibos

voor 6 personen

- 3 koppen sterke Rooibos thee
- kwart kopje boter of margarine
- kopje kleingehakte dadels
- 3 eieren - gescheiden
- 3 eetlepels bruine suiker
- mespuntje zout
- 1 theelepel vanille extract
- 1 theelepel kaneel
- 4 sneeën tarwebrood, in stukjes
- tweederde kop kleingehakte walnoten
- 3 eetlepels abrikozenjam
- 4 theelepels poedersuiker

Verwarm de oven voor op 350 graden.

Smelt de boter in de Rooibosthee, week de dadels in dit mengsel.

Klop de eierdooiers los met suiker, zout, vanille essence en kaneel.

Voeg de thee erbij

Leg de stukjes brood in een ingevette ovenschotel en gooi het mengsel erover.

Strooi walnoten erover en hier en daar een puntje jam.

Klop het eiwit tot het stijf is, doe er steeds een beetje poedersuiker bij.

Schep het mengsel over een cake dessert en bak het 30 minuten in de oven

De muziek van...

Mieke van der Weij,
televisie- en radiopresentator

Wat voor soort muziek staat er bij u op?

Ongeveer de helft van de muziek die ik draai, is Afrikaans. Het hangt er natuurlijk vanaf wie er aanwezig is – en wat de gelegenheid is. Zelf heb ik een voorliefde voor West-Afrikaanse muziek met van die Sahelstemmen.

Sahelstem?

Een woestijnstem, zo'n harde stem die heel lang wordt aangehouden. Ook de ritmes van West-Afrikaanse muziek zijn wat ingenieuzer dan van andere Afrikaanse muziek. Mijn favoriet is nog altijd de plaat Djam Leeli van Baaba Maal en de blinde gitarist Mantsour Seck.

Hoe is het zo gekomen?

Een vriendin introduceerde me begin jaren tachtig in de Afrikaanse muziek. Zij had een reis door de Sahara gemaakt en nam me mee naar de Melkweg, waar Manu Dibango speelde. Dat maakte een enorme indruk op me. Die energie, dat opzweepende! Ik heb in die tijd veel Afrikaanse concerten bezocht. Dan danste je de hele nacht met een vreemde zwarte meneer en kreeg je het gevoel dat je bijzonder goed kon dansen. Vaak interviewde ik de artiesten voor Afrika, een blad dat niet meer bestaat.

Schaft u nog nieuwe Afrikaanse cd's aan?

Soms. Helaas wordt tegenwoordig veel West-Afrikaanse muziek door de 'Parijse gehaktmolen' gehaald. Muziek die is opgenomen en gemixt in Parijse studio's klinkt gladder, niet meer zo authentiek als oudere opnamen, waarop je bij wijze van spreken het zand langs het cassettebandje hoort schuren. Gelukkig wordt veel moois opnieuw op cd uitgebracht. Uit Sudan bijvoorbeeld. Abdel Aziz El Mubarak met *Straight from the Heart*, of Ere Mela Mela van Mahmoud Ahmed. Dat is prachtig gelaagde muziek. Zal ik een stukje laten horen?

FOTO: HANS ZEEGERS

Design Indaba 2004: ode aan de creativiteit

Peter Kersten, voorzitter van de Beroepsvereniging Nederlandse Ontwerpers (BNO), bezocht de Design Indaba, een ontmoeting tussen Zuid-Afrikaanse en buitenlandse merkontwikkelaars, binnenhuisarchitecten, decorontwerpers en grafisch vormgevers, eind februari in Kaapstad. Kersten is laaiend enthousiast: "Het was een ode aan de creativiteit. Wie er nog aan twijfelde: Zuid-Afrika loopt zeker niet achter. Vooral in de reclame en de vormgeving van tijdschriften is men ver. Dat kan zich meten met de rest van de wereld. De industriële vormgeving vind ik minder. Ook wordt er nog teveel gedacht in termen van gek, maar moderne bedrijven moeten vormgeving juist integreren in hun marketingplannen.' De BNO-voorzitter denkt dat de Zuid-Afrikanen de Indaba, die voor de zevende keer georganiseerd werd, vooral zien als een etalage waarin ze hun goede waren kunnen uitstellen. 'Ze willen laten zien hoe ver ze zijn. Dat het nieuwe Zuid-Afrika ze inspireert. Hoe maatschappelijk verantwoord bedrijven ondernemen.' Omgekeerd haastten buitenlandse vormgevers zich naar Kaapstad omdat de stad zo'n grote aantrekkingskracht uitoefent. 'De indaba heeft het potentieel om uit te groeien tot een internationaal toonaangevende ontmoeting.'

Ook was Kersten onder de indruk van een foto-expositie die reclame-uitingen in de townships verbeeldde. 'Prachtige belettering! Het is spontaan en no rule. Het past niet in een westers concept van mooi, afgewogen en vernieuwend. Het is volksdesign.' Maar ook viel hem het sterke angelsaksische karakter van veel vormgeving op. 'Dankzij flinke sponsoring werden nogal wat zwarte studenten in staat gesteld om aan de indaba deel te nemen. Maar er was vrijwel geen deelname uit andere delen van Afrika. Ik heb de indruk dat men zich moeilijk kan voorstellen dat daar interessante dingen gebeuren. Een duidelijke blinde vlek.'

Web dossier: de anti-apartheidsbeweging 1957 - 2004

Met de apartheid verdween de anti-apartheidsbeweging. Maar over de geschiedenis van dat conglomeraat van actiegroepen, comité'tjes en Jan Nico Scholten heeft het NiZA nu een *web dossier* samengesteld. Deze organisatie beheert de nalatenschap van de beweging. Te zien vanaf 27 april op www.niza.nl/anti-apartheid

Gesignaleerd

Het wonder voorbij

In dit derde deel van een trilogie door de journalist Alister Sparks is het Zuid-Afrika van na de apartheid aan de orde. Uitgeverij Anthos, 2004, € 27,95 ISBN 90 414 0613 1.

Het Afrikaanse dagboek van Arthur Cripps

Schrijver Owen Sheers vindt in het familiehuus in Wales een de

poëziebundel van Arthur Cripps, een voorouder die als missionaris dienst deed in Rhodesië. Sheer reist af naar het huidige Zimbabwe. Uitgeverij Anthos, 2004, € 21,95, ISBN 90 414 0794 4.

Vergelegen

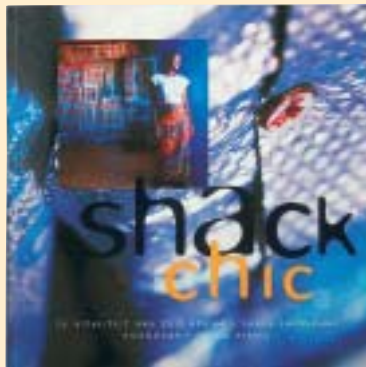
Roman over vriendschap, liefde, passie en intriges in een veranderend Zuid-Afrika van de Ghanees-Schotse schrijfster Lesley Lokko. Uitgeverij Archipel, 2004, 624 pagina's, € 22,50, ISBN 90 6305 092 5

De schoonheid van de sloppenwijk

Jarenlang fotografeerde de Zuid-Afrikaan Craig Fraser rijkeluis villa's. Maar in *Shack Chic, de vitaliteit van Zuid-Afrika's shack-landschap*, in Nederland uitgegeven door Fontaine Uitgevers in samenwerking met Novib, worden de in- en exterieurs van de sloppenwijk verbeeld. Fraser werkte uitsluitend met het aanwezige licht en veranderde niets aan de omgeving. De schoonheid spreekt voor zich. Je zou er wel willen wonen, zo mooi

De fotograaf voert ons langs bad- en slaapkamers en met etiketten behangen keukens. Klapprozen tussen golfplaten huisjes. Een kerk, een kapperszaak en drie sportschoenen. Servies, een oude Singer naaimachine, een strijkplank. Allemaal voorbeelden van *no rule of volksdesign* (zie elders op deze pagina), onderbroken door teksten van ondermeer de schrijver-journalist Sandile Dikeni: 'Een huis wordt gebouwd op fundamenteën, het heeft muren en een dak. Een thuis wordt gebouwd van veel diepere dingen die minder tastbaar zijn.'

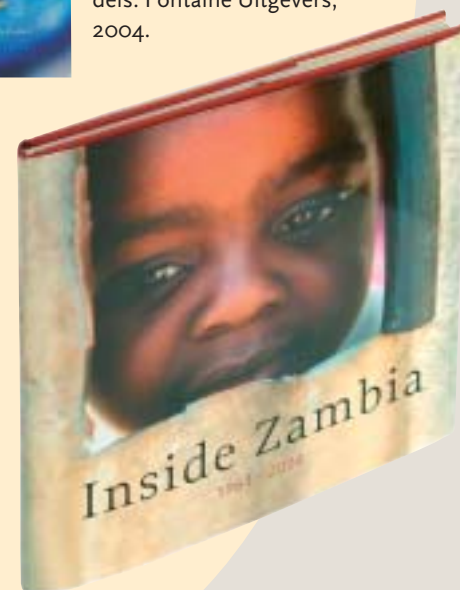
Voor wie geïnteresseerd is: een shack van hout van 5 m x 3 m kost 2400 Rand (ca. 265 euro), van golfplaat 1100 Rand meer. Maar: geen glas in de ramen, geen deur en geen vloer. Het boek heeft u al voor € 19,90. Verkrijgbaar in alle boekhandels. Fontaine Uitgevers, 2004.

Inside Zambia

Het tweetalige fotoboek *Inside Zambia*, uitgegeven door Cordaid, ICCO, NCDO en de Werkgroep Zambia documenteert de geschiedenis van Nederlandse *expats* die het land sinds de onafhankelijkheid in 1964 op vele wijzen dienden.

U kunt het boek per e mail bestellen: wgzambia@yahoo.co.uk.

Het kost € 24,95, inclusief verzendkosten binnen Nederland, twee euro voor verzending binnen Europa en vijf euro extra voor verzending daarbuiten.

19 maart – 25 april:

beeldende kunst – Visible visions

Elf kunstenaars uit drie werelddelen geven hun visie op duurzame ontwikkeling. Ze baseren zich daarbij op verhalen en foto's van 20 'gewone' Zuid-Afrikaanse vrouwen. Zuid-Afrika is vertegenwoordigd met werk van Mmakgabo Sebidi, Nnoto Ditshego, Ilse Pahl, Fikile Skosana, Ruth Motau en Bongzi Dhlomo-Mautloa. Plaats: FAXX, centrum voor beeldcultuur, Dunantstraat 1 in Tilburg. Meer informatie: www.faxx.nl

31 maart:

expositie – 'familieverhalen' opent in Pretoria

De expositie 'Familieverhalen uit Zuid-Afrika', die tot september vorig in het Tropeninstituut in Amsterdam was te zien, opent op 31 maart in het African Window National Cultural and History Museum. Het verhaal van de families Nunn, Juggernaut, Mthethwa, Rathebe, Steyn en anderen, samengesteld door Paul Faber in samenwerking met tientallen Zuid-Afrikaanse kunstenaars, historici, journalisten en fotografen. Meer informatie:

www.southafrica.info/ess_info/ga_glance/history/familyholland.htm

3 april:

manifestatie – Afrika dag Evert Vermeer Stichting

Jaarlijks terugkerend evenement met dit keer als gasten ondermeer Charity Ngilu, minister van Gezondheidszorg in Kenia, Agnes van Ardenne, Jan Pronk en Suzanne Lubrano. Verder tientallen workshops, filmvertoningen en markt. Centraal thema: hoe komt er coherentie in het mondiale handelsbeleid? Waarom wordt Europese suiker zwaar gesubsidieerd waardoor Afrikaanse boeren het wel kunnen vergeten om hun producten naar Europa te exporteren? Plaats: ROC in Utrecht. Meer informatie: www.afrikadag.nl

10 – 11 april:

muziek – North Sea in Kaapstad

Aan het vijfde North Sea Festival in Kaapstad wordt dit jaar ondermeer deelgenomen door Miriam Makeba, Femi Kuti, Cassandra Wilson, Jonathan Butler, de Toon Roos Group en Donald Tshomela. In het kader van 'tien jaar democratie' is er ondermeer een expositie van posters

van de Nederlandse anti-apartheidsbeweging te bezichtigen. Meer informatie: www.nsjfcapetown.com

8 – 15 mei:

film/debat – Guerrilla cinema on tour

Shokkende footage en interviews met activisten en leiders vormen de elementen van Ben Cashdan's guerrilla cinema. NiZA organiseert een tournee van de filmmaker die met beelden en discussie een antwoord probeert te vinden op de vraag: 'Hoe ver is Zuid-Afrika na tien jaar vrijheid?' De tournee begint op 8 mei in de Amsterdamse Balie en wordt via Utrecht, Eindhoven en Den Haag op 15 mei afgesloten in Rotterdam. Meer informatie: www.niza.nl/guerrillacinema

19 mei:

conferentie – NePAD en Europa

NePAD (New Partnership for Africa's Development) is het Afrikaanse ontwikkelingsplan voor duurzame groei en ontwikkeling van het continent. Hoe werkt het African Peer Review Mechanism waarmee de Afrikaanse lidstaten de stand van democratie en mensenrechten in elkaars landen meten in de praktijk? Is die controle transparant en democratisch? Durven de lidstaten hun vingers te branden aan misstanden in landen als Zimbabwe of Angola? Deze en andere vragen zijn aan de orde op een conferentie die NiZA op 19 mei in het Amsterdamse Felix Meritis organiseert. Aansluitend een verkiezingsdebat waarvoor Maria Martens (CDA), Jan Mulder (VVD), Max van den Berg (PvdA) en Alexander de Roo (GroenLinks) zijn uitgenodigd. Meer informatie: nathalie.ankersmit@niza.nl of www.niza.nl

Nederlands Instituut voor Zuidelijk Afrika
Brug tussen Nederland en Zuidelijk Afrika

23 mei – 27 juni:

festival – Circus en rubberlaarzen uit Zuid-Afrika

Het Wereld Kinderfestival presenteert dit jaar de beste acrobaten van Zuid-Afrika, ZipZap Circus, en de gumboot dancers (rubberlaarzen) van Jomba Junior. Beide groepen trekken per bus door Nederland en België. Wie wil weten wanneer ze in de buurt zijn, bezoekt www.kinderfestival.nl of belt 030 – 2361250.

12 – 18 juni:

poëzie – Antjie Krog op Poetry

De traditionele defence of poetry zal tijdens het 35ste Poetry International Festival worden uitgesproken door de Zuid-Afrikaanse schrijfster Antjie Krog. Thema van het aankomende festival is 'Het heilige boek.' Ook de Zimbabweaanse schrijver Julius Chingono heeft inmiddels zijn deelname toegezegd. Meer informatie: www.poetry.nl

Double Dutch

Tot 24 april is in Museum Boijmans Van Beuningen de expositie 'Double Dutch' te zien: *tableaux vivants* en foto's van de Nigeriaans-Engelse kunstenaar Yinka Shonibare (1962). Zijn etalagepoppen-zonder-hoofd dragen Victoriaanse jurken en pakken gemaakt van het in Afrika razend populaire 'Dutch Wax'. Deze uitbundige 'traditioneel' Afrikaanse stoffen zijn in feite geïnspireerd op patronen uit Indonesië, werden meer dan een eeuw geleden door Nederlanders in Afrika geïntroduceerd, ontwikkelden zich daar tot een statussymbool met een 'eigen' Afrikaanse identiteit, maar worden al decennia lang ontworpen en geproduceerd door bedrijven in Helmond en Manchester. In de fotoserie *Diary of a Victorian Dandy* heeft Shonibare zichzelf met terugwerkende kracht tot een voorname zwarte figuur in de blanke Londense *high society* heeft gemaakt, en in de fotoserie *Dorian Gray* speelt hij de hoofdrol als Oscar Wilde's jongeman die zijn ziel verkoopt om maar eeuwig jong te blijven maar uiteindelijk toch roemloos en lelijk sterft. Volgens de toelichting van Boijmans stelt Shonibare 'op speelse, humoristische en visueel overdonderende wijze belangrijke issues van de huidige multiculturele maatschappij aan de orde'. Welke issues dat dan precies zijn, is misschien niet meteen duidelijk, maar zijn werk zet je in ieder geval aan het denken. Net als de inleiding over de rol van Islam in Afrika van de Zuid-Afrikaanse wetenschapper Achille Mbembe in de uitstekende catalogus bij de expositie.

Pauline Burmann

Museum Boijmans
Van Beuningen
Museumpark 18-20
Rotterdam
www.boijmans.nl

Woman with umbrella

Diary of a Victorian dandy